

Mračna trijada ličnosti i moralno odlučivanje ekstremne političke ljevice i desnice

---

Soldat, Stella Eleonora

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:536874>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju

Jednopredmetni diplomski sveučilišni studij psihologije

Stella Eleonora Soldat

**Mračna trijada ličnosti i moralno odlučivanje
ekstremne političke ljevice i desnice**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju
Jednopredmetni diplomski sveučilišni studij psihologije

Mračna trijada ličnosti i moralno odlučivanje ekstremne političke ljevice i desnice

Diplomski rad

Student/ica:

Stella Eleonora Soldat

Mentor/ica:

doc.dr.sc. Ana Šimunić

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Stella Eleonora Soldat**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Mračna trijada ličnosti i moralno odlučivanje ekstremne političke ljevice i desnice** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 12. srpnja 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Mračna trijada ličnosti	1
1.2. Moralnost	5
1.3. Odnos mračne trijade ličnosti i moralnosti	11
1.4. Politička ideološka orijentacija	13
1.5. Odnos političke ideološke orijentacije, mračne trijade ličnosti i moralnosti	16
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE	19
3. ISTRAŽIVAČKA METODOLOGIJA	21
3.1. Sudionici	21
3.2. Instrumentarij	21
3.2.1. Kratka skala mračne trijade (Jones i Paulhus, 2012)	22
3.2.2. Test moralnog odlučivanja (Gregov i Tokić, 2018; prema Gregov i sur., 2018)	22
3.2.3. Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (Proroković, 2016)	23
3.3. Postupak	24
4. REZULTATI	25
5. RASPRAVA	36
5.1. Razlike u nekim sociodemografskim karakteristikama, osobinama mračne trijade i moralnom odlučivanju između lijevo i desno orijentiranih sudionika	36
5.2. Odnos osobina mračne trijade ličnosti, moralnog odlučivanja i ideološke orijentacije kod lijevo i desno orijentiranih sudionika	39
5.3. Neki prediktori indeksa moralnog odlučivanja lijevo i desno orijentiranih sudionika	41
5.4. Zaključna razmatranja	44
6. ZAKLJUČCI	46
7. LITERATURA	47
8. PRILOG	54

Sažetak

Paulhus i Williams (2002) definiraju mračnu trijadu kao konstrukt sačinjen od tri međusobno povezane, ali distinktivne osobine ličnosti koje se vežu uz neke aspekte (a)moralnog ponašanja: makijavelizma, psihopatije i narcizma. Moral je pojam koji se odnosi na skup nepisanih pravila koja definiraju međuljudske odnose i uključuju sve promjene u rezoniranju, ponašanju i emocijama s obzirom na standarde onoga što je dobro ili loše. Uz osobine mračne trijade vežu se konzervativna stajališta, a ta se ista konzervativna stajališta dovode u vezu s nižim razinama moralnog razvoja, stoga je cilj ovog istraživanja bio usporediti osobine mračne trijade i razine moralnog odlučivanja te njihov odnos s obzirom na kategorizaciju sudionika na lijevo i desno orijentirane korištenjem samoprocjene političke orijentacije na skali od 11 stupnjeva gdje niže vrijednosti označavaju lijevu, a više desnu političku orijentaciju. U ispunjavanju „online“ upitnika sudjelovalo je ukupno 789 sudionika iz Republike Hrvatske, od kojih se 334 izjasnilo kao politički lijevo orijentirano, 218 kao centralno usmjereno i 237 kao politički desno orijentirano. Rezultati su pokazali da se više žena nego muškaraca izjasnilo kao politički lijevo orijentirano, a politički lijevo orijentirani sudionici imali su više razine obrazovanja nego politički desno orijentirani sudionici. Kod politički desno orijentiranih sudionika izraženije su osobine mračne trijade ličnosti nego kod lijevo orijentiranih, dok su politički lijevo orijentirani sudionici postizali više rezultate na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije nego desno orijentirani. Nisu utvrđene razlike u dobi, političkoj aktivnosti i indeksu moralnog odlučivanja između ovih dviju skupina sudionika. Kod politički lijevo orijentiranih sudionika samoprocjena ideološke orijentacije bila je negativno povezana s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom, dok kod politički desno orijentiranih sudionika ova povezanost nije utvrđena. Indeks moralnog odlučivanja kod politički lijevo orijentiranih sudionika negativno je bio povezan s makijavelizam, a kod politički desno orijentiranih sudionika bio je negativno povezan sa sve tri osobine mračne trijade. Kod obje skupine sudionika sve su tri osobine mračne trijade bile negativno povezane s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom, dok je za obje skupine generalna lijeva ideološka orijentacija bila pozitivno povezana s indeksom moralnog odlučivanja. Osim bivarijatnih korelacija, provjerio se i ukupan, multipli doprinos nekih sociodemografskih varijabli, osobina mračne trijade i generalne lijeve ideološke orijentacije u objašnjenju indeksa moralnog odlučivanja. Dob i generalna lijeva ideološka orijentacija pokazale su se kao značajni pozitivni prediktori indeksa moralnog odlučivanja kod obje skupine sudionika. Za politički lijevo orijentirane sudionike značajan negativni prediktor indeksa moralnog odlučivanja bio je makijavelizam, dok za desno orijentirane sudionike nije utvrđen značajan doprinos osobina mračne trijade indeksu moralnog odlučivanja.

Ključne riječi: mračna trijada, moralno odlučivanje, ideološka orijentacija

The Dark Triad of personality and moral decision-making of the extreme political left and right

Abstract

Paulhus and Williams (2002) define the Dark Triad as a construct composed of three interrelated, but distinctive personality traits associated with some aspects of amoral behavior: Machiavellianism, psychopathy, and narcissism. Morality is a term that refers to a set of unwritten rules that define interpersonal relationships and include all changes in reasoning, behavior, and emotions with respect to the standards of what is good or bad. Conservative attitudes are associated with the dark triad traits, and these same conservative attitudes are associated with lower levels of moral development, so the goal of this study is to compare the dark triad traits, levels of moral decision-making and their relationship considering the categorization of participants to the left and right oriented using self-assessment of political orientation on an 11-degree scale, where lower values indicate left, and higher values indicate right political orientation. A total of 789 participants from Croatia participated in completing the online questionnaire, of which 334 declared themselves as left-wing, 218 as centrally oriented and 237 as right-wing. The results have shown that more women than men declared themselves to be left-wing, and left-wing participants achieved higher levels of education than right-wing participants. Right-wing participants scored higher results on the dark triad compared to left-wing participants, while left-wing participants achieved higher results than right-wing participants on the general left-wing ideological orientation measure. No differences in age, political activity, and moral decision-making index were found between these two groups of participants. Self-assessment of ideological orientation was negatively related to the general left ideological orientation in left-wing participants, while this connection was not established in right-wing participants. In left-wing participants, Machiavellianism was negatively associated with the index of moral decision-making, while in right-wing participants all dark triad traits were negatively associated with the index of moral decision-making. In both groups, all dark triad traits were negatively related to the general left ideological orientation, while the general left ideological orientation was positively related to the moral decision-making index for both groups. In addition to bivariate correlations, the overall, multiple contribution of some sociodemographic variables, dark triad traits, and the general left ideological orientation in explaining the index of moral decision-making was examined. Age and general left ideological orientation were significant positive predictors of the moral decision-making index in both groups of participants. For left-wing participants, a significant negative predictor of the moral decision-making index was Machiavellianism, while for right-wing participants, no significant contribution of dark triad traits to the moral decision-making index was found.

Keywords: dark triad, moral decision-making, ideological orientation

1. UVOD

Paulhus i Williams (2002) prvi su opisali mračnu trijadu, definirajući je kao konstrukt sačinjen od tri međusobno povezane, ali distinktivne osobine ličnosti: makijavelizma, psihopatije i narcizma. Ove osobine ističu se po bihevioralnim sklonostima prema samoreklamiranju, emocionalnoj hladnoći, društveno zlonamjernom karakteru, agresivnosti i manipulaciji. Općenito govoreći, ove se osobine vežu uz neke aspekte (a)moralnog i antisocijalnog ponašanja. Moral je pojam koji se odnosi na skup nepisanih pravila koja definiraju međuljudske odnose i tumače što je zlo, a što dobro te uključuje sve promjene u rezoniranju, ponašanju i emocijama s obzirom na standarde onoga što je dobro ili loše (Berk, 2015). Brojni pristupi i teorije nastoje objasniti moralni razvoj, a najpoznatija od njih je Kohlbergova (1972) teorija koja predstavlja najutjecajniji model moralnog razvoja. Ovim se modelom, prema tome, najčešće nastoji objasniti veza moralnosti i osobina mračne trijade, odnosno moralni razvoj kod pojedinaca koji pokazuju mračne osobine ličnosti promatra se kroz prizmu Kohlbergove pretkonvencionalne, konvencionalne i postkonvencionalne razine moralnog razvoja. Interes znanstvenika privukao je i odnos osobina mračne trijade te moralnog razvoja s ideološkom orijentacijom, pa se tako uz osobine mračne trijade vežu konzervativna stajališta (Proroković, 2016), a ta se ista konzervativna stajališta dovode u vezu s nižim razinama moralnog razvoja (Emler i Stace, 1999).

1.1. Mračna trijada ličnosti

Mračna trijada ličnosti koncept je koji se u psihologiji pojavio relativno nedavno. Delroy L. Paulhus i Kevin M. Williams (2002) prvi su opisali ovaj konstrukt i to kao sklop triju zasebnih, ali međusobno preklapajućih averzivnih osobina ličnosti: subkliničke psihopatije, makijavelizma i subkliničkog narcizma (Furnham i sur., 2013). Koncept makijavelizma datira iz 16. stoljeća, odnosno iz tekstova Niccola Machiavellija koji je postao svojevrsni prototip manipulativne ličnosti. Prema ovim tekstovima Christie i Geis (1970) su konstruirali upitnik kojim se mogu predviđati neki oblici manipulativnog ponašanja u svakodnevnom životu. Ono što karakterizira osobe s izraženom crtom makijavelizma jest, osim manipulativnog ponašanja, manjak interpersonalnih odnosa i empatije (Jonason i Webster, 2012). Ovi se pojedinci zbog hladnog, pragmatičnog mišljenja (Christie i Geis, 1979) često doživljavaju kao nadasve sposobni vođe (Coie i sur., 1990). Ipak, osobe s izraženom crtom makijavelizma često se

osjećaju podcijenjeno, pokazujući tako svoj izrazito ciničan pogled na svijet i socijalnu okolinu (Becker i O'Hair, 2007; Vecchio, 2000).

Iduća sastavnica mračne trijade je subklinički narcizam koji su protumačili Raskin i Hall (1979, prema Paulhus i Williams, 2002), a prema opisu narcisoidne ličnosti razvijena je i skala Narcissistic Personality Inventory kojom se osobine narcisoidne ličnosti, odnosno grandiozni narcizam može mjeriti u općoj populaciji. Sam pojam potječe iz grčkog mita o Narcisu, mladiću koji se zaljubio u svoj odraz u vodi (Campbell i sur., 2010). Ono što karakterizira ovu komponentu mračne trijade jest dojam grandioznosti, superiornosti i dominantnosti nad drugima (Furnham i sur., 2013). Nadalje, pojedinci s izraženom osobinom narcizma okupirani su samima sobom, sebični su, arogantni i ekstremno tašti (Jonason i sur., 2010), te skloni precjenjivanju svoje važnosti (Morf i Rhodewalt, 1993). Isto tako, uz narcisoidnu ličnost često se vežu i poteškoće s identifikacijom emocija (Jonason i Krause, 2013), ali i ranjivost (Miller i sur., 2011). S druge strane, važno je spomenuti i neke pozitivne strane narcizma, kao što su samopouzdanje, društvenost i dobro funkcioniranje u stresnim okolnostima (Wallace i Baumeister, 2002), a narcisoidne pojedince okolina često percipira kao šarmantne i izuzetne vođe (Zuroff i sur., 2010).

Prema autorima Paulhusu i Williamsu (2002), moguće je zaključiti da je subklinička psihopatija zapravo najtamnija dimenzija mračne trijade. Subklinička psihopatija reflektira manjak osjećaja krivnje i empatije, srama, grižnje savjesti, visoku impulzivnost i težnju traženju uzbuđenja (Furnham i sur., 2013; Jones i Paulhus, 2011). Osobe s izraženom crtom psihopatije sklonije su agresiji i nasilju, kao i upuštanju u seksualno rizična ponašanja (Lodi-Smith i sur., 2014) zbog jako izraženog seksualnog nagona (Baughman i sur., 2014). Nadalje, često prekomjerno uživaju droge i alkohol (Nathanson i sur., 2006; Neumann i Hare, 2008) i skloni su tjelesnim modifikacijama poput piercinga i tetovaža kako bi zastrašili druge (Nathanson i sur., 2006). Isto tako, osobe s istaknutom crtom psihopatije pokazuju i određenu manipulativnost i neodgovornost (Hare, 1991), a kako bi postigli svoj željeni cilj ne prežu ni od obmane i zastrašivanja (Rauthmann, 2012). Mišljenje ovih pojedinaca najčešće je orijentirano izvana, usmjereni su samo na osobne potrebe i interese (Paulhus i Williams, 2002) te im je zahtjevno opisati i definirati emocije (Jonason i Krause, 2013). Ovi pojedinci ostavljaju dojam izuzetnih vođa i ugledni su članovi društva (Babiak i Hare, 2006), unatoč činjenici da najčešće ostavljaju negativne dojmove prilikom kraćih interpersonalnih susreta (Rauthmann, 2012).

Ove osobine ličnosti, prema rezultatima dosad provedenih istraživanja, opisuju društveno destruktivan karakter koji je podložan emocionalnoj hladnoći, manipulaciji i

samoreklamiranju te agresivnosti (Paulhus i Williams, 2002). Fokus velikog broja istraživanja bila je i sama struktura koncepta mračne trijade, a rezultati su pokazali kako sve tri komponente – makijavelizam, narcizam i psihopatija – međusobno pozitivno koreliraju (Paulhus i Williams, 2002).

Zaključak ovakvih rezultata je da u pozadini komponenti mračne trijade leži latentni konstrukt kao što je neugodnost ili nedostatak empatije (Furnham i sur., 2013), odnosno postoji zajednička jezgra komponenti mračne trijade ličnosti koja je vidljiva u zlonamjernom ponašanju (Stead i sur., 2012). Također, istraživače je zainteresirao i razvoj same mračne trijade, konkretno, pitanje utjecaja okoline i nasljeđa. Dok je makijavelizam najviše pod utjecajem okoline u odnosu na ostale dvije sastavnice mračne trijade ličnosti (Jones i Paulhus, 2011), Vernon i suradnici (2008) ukazuju na postojanje značajne nasljedne komponente svake od osobina mračne trijade ličnosti. Neka od zajedničkih obilježja triju komponenti mračne trijade su težnja socijalnoj dominaciji (Hodson i sur., 2009), vlastitom napretku (Zuroff i sur., 2010) i moralni deficit (Campbell i sur., 2009). Ove su komponente, prema Friedenfelt i Klinteberg (2007), negativno povezane s empatijom, a pozitivno s agresivnošću, dok Paulhus i Williams (2002) naglašavaju kako postoji relativno visoka razina neverbalne inteligencije kod pojedinaca s naglašenim osobinama mračne trijade, to jest razmjernost razvijenosti verbalnog i neverbalnog faktora raste s povećanjem izraženosti mračne trijade. Autori Jonason i Tost (2010) ukazuju na simptome deficita pažnje i limitiranu sposobnost samokontrole pojedinaca koji postižu više rezultate na mjerama mračne trijade, kao i tendenciju nerazmatranja posljedica vlastitih akcija. Prema tome, od ovakvih se kognitivnih sustava očekuje da će biti skloni antagonističkim društvenim strategijama, odnosno nasilju (Figueredo i sur., 2006). Rezultati dosadašnjih istraživanja pokazuju kako makijavelizam i psihopatija predviđaju nasilne bihevioralne tendencije (Pailing i sur., 2014), dok se, suprotno tome, narcizam navodi kao „najblaža“ osobina mračne trijade koja ne mora nužno biti antisocijalne prirode ukoliko konkretna situacija nije ugrožavajuća za ego (Furnham i sur., 2013). Bitna odlika mračne trijade jest impulzivnost (Douglas i sur., 2011). Upravo je impulzivnost faktor koji facilitira uspjeh pojedinaca s naglašenim narcizmom u situacijama kao što su kratkoročne socijalne interakcije u kojima se zahtijeva brzo davanje odgovora (Vazire i Funder, 2006). Konkretno, o pojedincima s izraženim narcizmom najčešće se stvara pozitivan prvi dojam, upravo zbog automatiziranosti većine njihovih socijalnih interakcija i njihovog šarma (Paulhus, 1998).

Nadalje, kod pojedinaca s izraženom psihopatijom impulzivnost potiče sklonost samougrožavanju (Williams i Paulhus, 2004) i kriminalno ponašanje (Hare, 1991) upravo zbog toga što u njih manjka sama vještina potiskivanja antisocijalnih impulsa (Foster i Trimm,

2008). Ipak, kod pojedinaca s naglašenim makijavelizmom postoji umjerena inhibicija ovih impulsa koja, unatoč sebičnim i manipulativnim intencijama, omogućuje suzdržavanje od neprihvatljivih ponašanja (Jones i Paulhus, 2010).

Jedna od često korištenih skala kojom se mjeri izraženost osobina mračne trijade ličnosti jest Kratka skala mračne trijade (Jones i Paulhus, 2012) koja je prevedena na hrvatski jezik. Kristofich-Ambruš i suradnici (2013) proveli su istraživanje s ciljem konstruktne validacije Kratke skale mračne trijade na hrvatskom uzorku. S ciljem provjere konvergentne valjanosti upitnika, u ovom su istraživanju ispitane i poveznice sa srodnim konstruktima kao što su HEXACO faktor Iskrenost-Poniznost, Schwartzova vrijednost Ugled i metafaktorij vrijednosti Autonomija i Zajedništvo. Ovo je istraživanje provedeno na uzorku studenata psihologije Filozofskog fakulteta u Rijeci ($N=100$; 15 muškaraca i 85 žena) čija se dob kretala u rasponu od 19 do 28 godina ($M=21.57$, $SD=2.17$). U istraživanju Kristofich-Ambruš i suradnika (2013), faktorska je analiza rezultata adaptirane i prevedene verzije Kratke skale mračne trijade sukladna originalnoj trofaktorskoj strukturi dobivenoj od autora upitnika. Utvrđene su značajne niske i pozitivne povezanosti između makijavelizma i narcizma te makijavelizma i psihopatije, no nisu utvrđene povezanosti narcizma i psihopatije. Nadalje, makijavelizam je povezan pozitivno i umjereno s faktorima Ugled i Autonomija, negativno i umjereno s faktorom Iskrenost-Poniznost, a negativno i nisko s faktorom Zajedništvo. Narcizam je pozitivno i umjereno povezan s faktorom Autonomija, a negativno i nisko s faktorom Iskrenost-Poniznost, dok je psihopatija umjereno i negativno povezana s faktorima Zajedništvo i Iskrenost-Poniznost. Prema rezultatima hijerarhijskih regresijskih analiza, prediktori Iskrenost-Poniznost i Ugled zajedno objašnjavaju 46,7% varijance kriterijske varijable makijavelizma, Zajedništvo i Autonomija objašnjavaju 30,8% varijance narcizma, dok Zajedništvo objašnjava 24,4% varijance psihopatije. Rezultati pokazuju da između makijavelizma, narcizma i psihopatije ima dodirnih točaka, no ovi konstrukti su ipak različiti. Također, konstrukti Kratke skale mračne trijade različiti su od ispitanih srodnih konstrukata Iskrenost-Poniznost, Zajedništvo, Autonomija i Ugled. Ovakvi su rezultati sukladni teorijskim postavkama i rezultatima drugih istraživanja.

Konstruktna valjanost Kratke skale mračne trijade provjerena je i u istraživanju koje su proveli Wertag i suradnici (2011) gdje je eksploratorna faktorska analiza ukazala na trofaktorsku strukturu koja objašnjava 34.7% varijance. Provjerena je i povezanost dimenzija mračne trijade s velikih pet dimenzija ličnosti - makijavelizam negativno korelira s emocionalnom stabilnosti i ugodnosti, narcizam s ekstraverzijom i intelektom, a psihopatija sa savjesnosti, ugodnosti i emocionalnom stabilnosti. Pouzdanost skala umjereno je visoka, a

povezanosti među skalama, sukladno dosadašnjim istraživanjima, ukazuju na zajedničke karakteristike makijavelizma, narcizma i psihopatije, ali i njihovu nezavisnost. Autori sugeriraju da se može primijetiti kako ovakvi rezultati odražavaju sličnosti, kao i razlike između dimenzija mračne trijade u hrvatskim i američkim uzorcima. Ipak, nužna su daljnja istraživanja na većim i reprezentativnijim uzorcima kako bi se unaprijedila struktura upitnika i njegova prilagodba za primjenu na hrvatskoj populaciji.

Uz sva opisana obilježja osobina mračne trijade ličnosti i (nepoželjna) ponašanja koja se vežu uz njih, važno je spomenuti i potrebu za suzdržavanjem od neprihvatljivih ponašanja koje je, između ostalog, posredovano i upotrebom nepisanih pravila o tome što jest dobro, a što nije – pravilima sumiranima pod pojmom „moral“.

1.2. Moralnost

Moral je pojam koji se, laički rečeno, odnosi na nepisana pravila i običaje koji objašnjavaju međuljudske odnose i sude što je dobro, a što zlo, što je pravedno, a što ne. Uključuje sve promjene u rezoniranju, emocijama i ponašanju s obzirom na standarde onoga što je dobro ili loše (Berk, 2015). Moralnost je ukorijenjena u svim važnim područjima psihološkog funkcioniranja: ona ima emocionalnu komponentu – snažni osjećaji dovode do empatiziranja s neugodom drugih ili do toga da osjećamo krivnju kad smo uzrok te neugode; ima važnu kognitivnu komponentu – razvoj socijalnog razumijevanja omogućuje donošenje sve mudrijih procjena o ispravnim i neispravnim ponašanjima; ima bitnu ponašajnu komponentu – doživljavanje moralno bitnih misli i osjećaja povećava vjerojatnost da će ljudi djelovati u skladu s njima, ali ne garantira da će se doista i ponašati u skladu s vlastitim moralno bitnim mislima i osjećajima.

Tijekom 1970-ih biološke teorije ljudskog ponašanja smatrale su da mnoga moralno relevantna ponašanja i emocije imaju korijene u našoj evolucijskoj prošlosti (Wilson, 1975, prema Berk, 2015). Biološka perspektiva podsjeća nas na adaptivnu vrijednost moralnosti. S obzirom na nužnost života u zajednici, u ljudskom su se mozgu razvili razrađeni moralni temelji kako bi neutralizirali sebične motive i poticali brigu za druge. No, kao i većina drugih ljudskih ponašanja, ni moralnost se ne može u potpunosti objasniti biološkim osnovama. Stoga, razvijene su druge perspektive koje pružaju različite slike o tome kako se moralnost razvija, odnosno kako se moralnost pomiče od društva k pojedincu i kako djeca usvajaju norme.

Prema Freudovoj psihoanalitičkoj teoriji (1905., prema Berk, 2015), moralnost se pojavljuje između treće i šeste godine, u razdoblju kad se pojavljuju poznati Edipov i Elektrin kompleks, a moralni je razvoj uglavnom završen do pete ili šeste godine. Mala djeca žele posjedovati roditelja suprotnog spola, ali odustaju od te želje bojeći se kazne i gubitka roditeljske ljubavi. Kako bi zadržali roditeljsku ljubav, djeca stvaraju superego ili savjest tako da se identificiraju s roditeljem istog spola, usvajajući njegove/njezine moralne standarde. Konačno, djeca neprijateljsko ponašanje usmjereno na roditelja istog spola kanaliziraju prema sebi, zbog čega se pojavljuje osjećaj krivnje svaki put kada ne slušaju superego (Jones, 1966).

S druge strane, Bandurina perspektiva socijalnog učenja (1977, prema Berk, 2015) ne gleda na moralnost kao specifično ljudsku aktivnost s jedinstvenim tijekom života – moralno se ponašanje usvaja kao bilo koji drugi skup odgovora: potkrepljivanjem i modeliranjem. Kako bi se moglo potkrijepiti, ponašanje se prvo mora spontano javiti. No, mnoga prosocijalna djela isprva se pojavljuju toliko rijetko da potkrepljivanje ne može objasniti brz razvoj tijekom ranog djetinjstva. Stoga, teoretičari socijalnog učenja vjeruju da je točnije da djeca uče kako se ponašati moralno uglavnom modeliranjem, odnosno promatranjem i imitiranjem odraslih koji pokazuju odgovarajuće ponašanje (Rosenhan, 1972). Jednom kad djeca steknu moralni odgovor, poput govorenja istine ili dijeljenja, potkrepljenje u obliku pohvale djetetova karaktera ili čina povećava njegovu učestalost (Mills i Grusec, 1989). Modeli su najutjecajniji u ranim godinama, a istraživanja su pokazala da su djeca koja su dosljedno bila izložena brižljivim odraslima bila sklona ponašati se prosocijalno bez obzira na to je li model prisutan ili ne – ona su internalizirala prosocijalna pravila kroz ponovljena opažanja i poticanje od strane drugih (Mussen i Eisenberg-Berg, 1977). Razvoju kognitivno-razvojne perspektive doprinio je Piagetov (1932, prema Berk, 2015) rad o moralnim procjenama djece. Naime, iz dječjih odgovora, Piaget (1932) je identificirao dva široka stadija moralnog razumijevanja. Prvi stadij, stadij heteronomne moralnosti, traje od pete do desete godine djetetova života. Kao što govori termin *heteronomna moralnost*, djeca u ovom stadiju gledaju na pravila kao zadana od strane autoriteta, kao nešto što ima trajno postojanje, nepromjenjivo je i zahtijeva strogo poštovanje. Mala djeca misle da svi ljudi gledaju na pravila na isti način i da su pravila apsolutna, a ne načela suradnje koja se mogu po volji mijenjati. Kognitivni razvoj, postupno popuštanje kontrole odraslih i interakcija s vršnjacima dovode do toga da djeca postupno prelaze u drugi stadij, autonomnu moralnost, u kojem više ne vide pravila kao nepromjenjiva, već ih vide kao fleksibilna, društveno dogovorena načela koja se mogu promijeniti kako bi odgovarala volji većine (Berk, 2015). Istraživanja koja su uslijedila pokazuju da Piagetova teorija točno opisuje opći smjer promjena u moralnom rasuđivanju. Ipak, trenutno gledište moralni razvoj vidi kao

prošireniji proces nego što je Piaget vjerovao. Tako je teorija L. Kohlberga (1972) direktni nastavak istraživanja koja je započeo Piaget te predstavlja najutjecajni model moralnog razvoja. Prema Kohlbergu, temelj su moralnog razvoja kognitivne strukture koje definiraju procese i načela na osnovi kojih pojedinac interpretira događaje. Moralno rasuđivanje, odnosno način prosuđivanja što je u društvu ispravno i dobro, ukazuje na razinu moralnog razvoja osobe. Moralne prosudbe imaju sljedeće karakteristike po kojima diferenciraju od ostalih prosudbi: odnose se na vrijednosti, ne na činjenice; odnose se na osobe; normativne su i preskriptivne. Točnije, one ne uključuju preferencije ili sviđanja, nego se prosuđuje o dužnostima i pravima (Raboteg-Šarić, 1995). Kohlberg je, analizom odgovora ispitanika u tekstovima koji opisuju konfliktne moralne situacije, razradio stupnjeve moralnog razvoja. Njegov sustav uključuje tri razine moralnog rasuđivanja i na svakoj od njih dva odijeljena stupnja. Stupnjevi su moralnog razvoja opisani prema načinu definicije ispravnog i razlozima za to, te prihvaćanju gledišta društva koje strukturira i koje je temelj razine moralnog rasuđivanja. Na višim stupnjevima moralnog rasuđivanja karakteristična je i veća sposobnost razmatranja tuđih postupaka sa šireg gledišta. Na najnižoj, pretkonvencionalnoj razini moralnog rasuđivanja, društvena se pravila doživljavaju kao izvanjska. Percepcija ispravnog limitirana je na doslovno slijeđenje konkretnih naredbi i pravila. Ono što je ispravno i dobro razmatra se sa stajališta jednog pojedinca prema drugim pojedincima ili s obzirom na fizičke dimenzije i posljedice pravila i postupaka. Ova razina moralnog rasuđivanja uključuje dva stupnja: 1) usmjerenost na poslušnost i kažnjavanje obilježeno slijepom pokornošću pravilima i autoritetima, izbjegavanjem nanošenja fizičke štete ili kazne i egocentričnim stajalištem koje ne uzima u obzir interese drugih i ne razlikuje vlastito gledište od stajališta autoriteta; 2) instrumentalno-relativistička orijentacija koju karakterizira poimanje uzajamnosti s naglaskom na razmjeni usluga, ispravnost onoga što služi vlastitim ili tuđim potrebama, poštivanje pravila s namjerom da se dobije najbolji mogući dio u svijetu gdje i drugi ljudi imaju svoje vlastite potrebe i odjeljivanje vlastitih interesa i stajališta od gledišta autoriteta i drugih ljudi (Raboteg-Šarić, 1995).

Na idućoj, konvencionalnoj razini, javlja se tzv. gledište člana društva prema kojem je ispravno adaptirati se važećim ulogama, pravilima i očekivanjima društva, ali i pravilima i očekivanjima pojedinčeve uže grupe. Pojedinac je intrinzično motiviran da se drži ovih pravila koja razumije i smatra ispravnima, a razlozi da se nešto smatra ispravnim uključuju odobravanje i opće mišljenje društva. Ova razina može se podijeliti na dva stupnja: 3) stupanj međuljudskih odnosa, očekivanja i konformiranja koji se ponekad naziva i orijentacija dobar dječak – dobra djevojčica (Kohlberg, 1969) i koji karakterizira percepcija ispravnosti življenja

sukladno s očekivanjima ljudi koji su nam bliski, želja da se bude dobar u očima drugih i vlastitim očima i moralnost definirana na osnovi pojedinačnih odnosa važnih pojedincu; 4) stupanj društvenog sustava i savjesti obilježen težnjom održavanja reda i zakona, obavljanja dužnosti u društvu, podržavanja društvenog poretka i dobrobiti društva ili grupe i prihvaćanje stajališta sustava koji definira uloge i pravila (Raboteg-Šarić, 1995).

Posljednja, principijelna ili postkonvencionalna razina, ono „ispravno“ tumači univerzalnim načelima, vrijednostima i pravilima kojih bi se trebali držati i društvo i pojedinac. Dok je obično ispravno pridržavati se zakona, kršenje zakona opravdava se ako zakon ne štiti ljudska prava. Na ovoj razini pojedinac prihvaća pravila društva, ali je razradio i vlastite formulacije temeljnih moralnih načela koja određuju hoće li smatrati društvena pravila ispravnim. I ova razina sadrži dva stupnja: 5) stupanj individualnih prava i društvenog ugovora na kojem osoba razmatra legalno i moralno gledište te uviđa konflikt među njima, djeluje u interesu „najvećeg dobra za najveći broj“, a društvena pravila ne drže se apsolutnima već se mogu mijenjati na osnovi dogovora; 6) stupanj univerzalnih etičkih načela koji ono što je ispravno definira na temelju odluka savjesti koje su sukladne etičkim načelima pojedinca, a kad zakoni krše poštovanje dostojanstva ljudi i jednakost ljudskih prava, pojedinac djeluje u skladu sa svojim načelima (Raboteg-Šarić, 1995). Bitno je naglasiti da opisani stupnjevi nisu tipovi ličnosti, već samo različiti načini moralnog mišljenja koji nam pomažu razumjeti stajališta pojedinaca. Isto tako, dok je pretkonvencionalna razina karakteristična za djecu do devet godina, ona je ujedno i karakteristična za brojne odrasle prijestupnike i adolescente. Većina se adolescenata i odraslih nalazi na trećem i četvrtom stupnju razvoja, dok postkonvencionalnu razinu doseže manji broj odraslih (Maccoby, 1980). Prema Kohlbergu (1972), otprilike 20-25% odraslih pojedinaca rasuđuje na postkonvencionalnoj razini, od čega je samo 5-10% njih na šestom stupnju.

Obzirom da je povezanost između moralnog rezoniranja i moralnog ponašanja izrazito mala, Rest (1984, prema Bebeau, 2002) predlaže četverokomponentni model morala koji, osim moralnog rasuđivanja, uključuje i moralnu motivaciju, moralnu osjetljivost i moralni karakter. Prema ovom modelu, ove su četiri sastavnice međusobno neovisne, a za moralno ponašanje nužna je razvijenost i prisutnost svake od njih (Bebeau, 2002).

Moralno rasuđivanje, najistraživanija sastavnica moralnog ponašanja, odnosi se na razmatranje alternativnih postupaka i odabir onog koji se smatra moralno najopravdanijim. Ova sastavnica opisuje proces prosuđivanja o tome koje je akterovo ponašanje u hipotetskim moralnim dilemama dobro ili loše, pri čemu pojedinac koji prosuđuje o moralnosti nekog ponašanja nije akter u spomenutim hipotetskim situacijama, već posljedice odabranog

ponašanja promatra iz alocentrične perspektive. Ovu komponentu autori najčešće dijele na tri razine apstrakcije (Bebeau, 2002): konkretna pravila ili etičke kodekse, razvojne sheme i međukoncepte. Međukoncepti djeluju kao svojevrsni most između moralnog rasuđivanja na općenitoj razini i eksplicitnih pravila i predstavljaju koncepte specifične za etiku konkretne struke koji su ponešto apstraktniji od eksplicitnih pravila (Bebeau, 2002). Koncept *moralne motivacije* daje nam uvid u razloge moralnog ponašanja, a odnosi se na davanje prednosti moralnim vrijednostima pred alternativnim izborima, biranje moralnih postupaka i preuzimanje odgovornosti za posljedice. Značajan čimbenik u moralnom funkcioniranju pojedinca je i osobni identitet, odnosno važnost moralnih vrijednosti u cjelokupnom identitetu pojedinca (Blasi, 2004). Prema tome, empirijski i konceptualni rad u području formiranja identiteta mogao bi pridonijeti razumijevanju i boljem shvaćanju same moralne motivacije. Prema dosadašnjim istraživanjima, osobe koje su kategorizirane kao moralni pojedinci od svih se ostalih pojedinaca razlikuju po tome što su u njihovom identitetu moralne vrijednosti u središtu, a ne po tome što imaju veću sposobnost moralnog rasuđivanja (Colby i Damon, 1992). *Moralna osjetljivost* odnosi se na svijest o bitnim moralnim čimbenicima, interpretaciju situacije, razumijevanje posljedica različitih postupaka i empatiju prema drugima. Osim kognitivne, četverokomponentni model uključuje i afektivnu komponentu prepoznatljivu upravo u konceptu moralne osjetljivosti. Neki autori (Haidt, 2001) naglašavaju i socijalnu intuiciju, odnosno latentno znanje koje, prema autoru, igra osnovnu ulogu, dok rasuđivanje djeluje kao mehanizam racionalizacije. Konačno, *moralni karakter* odnosi se na osobine koje podržavaju moralno ponašanje, kao što su upornost ili hrabrost, te samu vještinu provedbe moralnih postupaka. Iako je distinkcija između ova četiri procesa jasno istaknuta, Rest (1984, prema Bebeau, 2002) ne odvaja afektivnu, kognitivnu i ponašajnu komponentu moralnosti, već ih smatra međuzavisnima i inkorporiranim u procesima četverokomponentnog modela. Obzirom da autor ne razlikuje spomenute komponente moralnosti, u suštini kognitivnom komponentom visoko povezanom s ponašajnom komponentom moralnosti smatra moralno odlučivanje.

Generalno govoreći, moralno odlučivanje i rasuđivanje u literaturi se često izjednačava, no ovo su ipak dva različita konstrukta. Moralno se rasuđivanje odnosi na proces prosuđivanja o tome koje je akterovo ponašanje u hipotetskim moralnim dilemama dobro ili loše, dok je percepcija posljedica ovih ponašanja alocentrična obzirom da pojedinac koji prosuđuje o moralnosti ponašanja nije akter u tim hipotetskim situacijama. Iako i moralno odlučivanje uključuje ovaj proces prosuđivanja, ono uključuje i zauzimanje određenog stava te odluku o vlastitom ponašanju u konkretnoj hipotetskoj situaciji. Prema tome, pojedinac prosuđuje iz

egocentrične perspektive, odnosno iz uloge aktera u moralno dvojbenim situacijama, a za zauzimanje stava i odlučivanje kao okvir koristi vlastite internalizirane vrijednosti koje Rest (1984, prema Bebeau, 2002) naziva moralnom motivacijom. S obzirom na bitnu razliku između moralnog odlučivanja i moralnog rasuđivanja, metodologija ispitivanja moralnog odlučivanja trebala bi se ponešto razlikovati od metodologije ispitivanja moralnog rasuđivanja. Mjerenje moralnog rasuđivanja uključuje evaluaciju i argumentaciju moralnih odluka donesenih od strane aktera u hipotetskim moralnim dilemama te se ne pridaje posebna važnost samom stavu osobe prema toj hipotetskoj situaciji. Iz ovih se mjera zaključuje o mogućnosti pojedinca da rasuđuje u situacijama moralne dileme na određenoj razini moralnog razvoja. Stoga, izjednačavanje moralnog rasuđivanja i moralnog odlučivanja nije opravdano jer moralnu odluku u situaciji dileme ne donosi pojedinac čije moralno rasuđivanje mjerimo, već akteri hipotetske moralne dileme (Blasi, 2004). S druge strane, kada pojedinca uključujemo kao aktera u hipotetsku moralnu odluku, on u obzir uzima i kontekst i posljedicu vlastite odluke te tada, iako se i dalje radi o hipotetskoj situaciji, donošenje ovakve odluke može potaknuti razne psihološke procese i utjecati na moralnu sliku o sebi (Monin i sur., 2007). Nadelhoffer i Feltz (2008), Frith i de Vignemont (2005) te Berthoz i sur. (2006) u svojim su istraživanjima ukazali na razlike u odgovorima na moralne dileme obzirom na ulogu promatrača ili aktera, što vodi zaključku da indirektna i direktna involviranost u moralno odlučivanje uključuju odvojene fiziološke mehanizme, odnosno u mozgu aktiviraju odvojene regije ovisno o tome radi li se o vlastitim ili tuđim moralnim prijestupima. U prilog razlici između moralnog rasuđivanja i moralnog odlučivanja idu i rezultati istraživanja (Greene i sur., 2001) koji ukazuju na značajnu aktivnost područja mozga povezanog s emocijama prilikom odlučivanja u dilemama u koje je akter izravno i osobno uključen (egocentrična perspektiva), u odnosu na značajnu aktivnost područja mozga povezanih s radnom memorijom prilikom moralnog odlučivanja u dilemama u kojima je odluka neosobna i indirektna (alocentrična perspektiva).

Moralno odlučivanje mjeri se Testom moralnog odlučivanja (Gregov i Tokić, 2018; prema Gregov i sur., 2018), a njegova je validacija provedena na uzorku od 627 studenata ($M = 176$, $\bar{Z} = 451$) različitih studijskih usmjerenja i godina studija koji studiraju na sveučilištima u Zagrebu, Splitu i Zadru. Prosječna dob ispitanika bila je 22.7 godina ($SD = 2.99$). Primjenom faktorske analize (eksploratorna analiza zajedničkih faktora, procjena komunaliteta) pokazalo se da odgovori na različitim scenarijima ipak dijele određenu značajnu zajedničku varijancu (11.6%). Distribucija indeksa moralno odlučivanja pokazala je karakteristike normalne raspodjele s izrazito blagom tendencijom k nižim vrijednostima. Isto tako, sve izračunate mjere varijabiliteta i ostvarenih razlikovanja među ispitanicima ukazuju na vrlo dobru osjetljivost

ovoga mjernog instrumenta. Konvergentna valjanost predložene mjere moralnog odlučivanja provjerena je izračunom povezanosti između indeksa moralnog odlučivanja i indeksa moralnog rasuđivanja. Korelacija između ova dva indeksa iznosila je $r = .12$ i statistički je značajna, što djelomično ide u prilog konvergentnoj valjanosti indeksa moralnog odlučivanja. Prema tome, rezultati idu u prilog tezi o moralnome rasuđivanju i odlučivanju kao odvojenim i relativno nezavisnim konstruktima, odnosno idu u prilog divergentnoj valjanosti predložene mjere moralnoga odlučivanja u odnosu na rasuđivanje. Generalno, može se zaključiti da dosadašnji rezultati upućuju na relativno prihvatljive metrijske karakteristike *Testa moralnoga odlučivanja* i predložene mjere moralnoga odlučivanja (indeks moralnog odlučivanja, *IMO*).

Uzevši u obzir sve navedeno o osobinama mračne trijade ličnosti i moralnosti, važno je promotriti njihov međusobni odnos i rezultate dosadašnjih istraživanja odnosa ovih konstrukata, što će se prikazati u daljnjem tekstu.

1.3. Odnos mračne trijade ličnosti i moralnosti

Veza između sastavnica mračne trijade ličnosti i stupnja moralnog razvoja kod studenata različitih studijskih usmjerenja proučavana je u istraživanju Kricka i suradnika (2016), no u ovom istraživanju nije utvrđena povezanost osobina mračne trijade i stupnja moralnog razvoja. Sami autori ističu kako je metodologija istraživanja potencijalno utjecala na dobivene rezultate te da bi oni možda bili drugačiji da je ispitivanje moralnosti uključivalo egocentričnu, a ne alocentričnu poziciju sudionika u hipotetskim moralnim dilemama. S druge strane, Campbell i suradnici (2009) svojim su istraživanjem ukazali na postojanje povezanosti mračne trijade ličnosti i razine moralnog razvoja. Konkretno, sudionici koji su postizali više rezultate na skali mračne trijade ličnosti postizali su niže rezultate na mjerama moralnog razvoja, odnosno bili na nižim razvojnim razinama, a ovakvi su rezultati bili najistaknutiji upravo za skalu psihopatije. Sendjaya i suradnici (2016) svojim istraživanjem potvrdili su negativnu povezanost razine moralnog razvoja i makijavelizma, dok Blair (1995) i Campbell i suradnici (2009) ukazuju na negativnu povezanost psihopatije i razine moralnog razvoja. Dok ova istraživanja ukazuju na niže razine moralnog razvoja kod pojedinaca koji na skalama makijavelizma i psihopatije postižu više rezultate, druga istraživanja (Traiser i Eighmy, 2011) nisu potvrdila postojanje povezanosti stupnja moralnog razvoja i rezultata na skali narcizma. Nadalje, dosadašnja su istraživanja pokazala kako su sastavnice mračne trijade ličnosti povezane s brojnim aspektima (a)moralnog ponašanja, kao što su strategije prisile na radnom

mjestu (Jonason i sur., 2012), ulaznje u površne i kratke intimne veze (Jonason i sur., 2010), specifična motivacija za laganje (Soldat, 2019), konzumacija psihoaktivnih supstanci, kršenje zakona, seksualno rizična ponašanja, agresivnost (Kraljević, 2014), zlostavljanje (Ždravac, 2015), kockanje (Jonason i Tost, 2010) i slična antisocijalna i nemoralna ponašanja.

Rezultati istraživanja Rauthmanna i Willa (2011) pokazali su kako osobe koje postižu visoke rezultate na skali makijavelizma pokazuju manje grižnje savjesti i žaljenja. Takvi pojedinci nemaju poteškoća s moralnim rezoniranjem – sposobni su razumjeti tuđe stajalište i perspektivu, no ne ponašaju se moralno već koriste razne nemoralne taktike kako bi postigli svoje ciljeve. Nadalje, budući da psihopatiju karakteriziraju manjak kajanja, agresivno reagiranje, bezobzirnost i povređivanje drugih zbog vlastite dobrobiti, pretpostavlja se da pojedinci koji postižu više rezultate na skali psihopatije nemaju dovoljno razvijeno moralno ponašanje (Ždravac, 2015), što potvrđuju brojna istraživanja koja ukazuju na negativnu povezanost psihopatije i moralnog ponašanja (O'Kane i sur., 1996). Konačno, istraživanja su ukazala na dvije strane narcizma zbog kojih je povezanost narcizma i moralnog ponašanja nejasna. Naime, narcisoidni pojedinci mogu se, zbog svoje arogancije i taštine, ponašati nemoralno i destruktivno za okolinu. Suprotno tome, oni svoju karizmu mogu koristiti i konstruktivno te sukladno tome donositi moralne odluke (Sosik i sur., 2014).

Istraživanja odnosa mračne trijade ličnosti i moralnosti, konkretno moralnog odlučivanja, rijetka su kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu, stoga bi se svakako trebalo posvetiti istraživanjima ovih konstrukata. Jedno je od istraživanja provedenih u Hrvatskoj, a kojim se nastojao ispitati odnos mračne trijade, moralnog odlučivanja i ideološke orijentacije kod političara i nepolitičara (Korunić, 2018) pokazalo kako ne postoje razlike u makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji među političarima i ne-političarima te da političari postižu znatno viši indeks moralnog odlučivanja u odnosu na ne-političare. Nadalje, pojedinci s izraženijim facetama mračne trijade imaju niži indeks moralnog odlučivanja i više su desno orijentirani, odnosno lijevo orijentirani pojedinci imaju viši indeks moralnog odlučivanja od desno orijentiranih. Konačno, dob, subklička psihopatija i makijavelizam pokazali su se značajnim prediktorima moralnog odlučivanja, tj. indeks moralnog odlučivanja povećava se u funkciji dobi, a s povećanjem stupnja subkličke psihopatije i makijavelizma smanjuje se indeks moralnog odlučivanja. Obzirom na to da su dosadašnja istraživanja većinom bila usmjerena na moralno ponašanje ili rasuđivanje, fokus na konstrukt moralnog odlučivanja bitan je doprinos ovog istraživanja (Korunić, 2018), a u istom je istraživanju korišten Test moralnog odlučivanja (Gregov i sur., 2018) koji je relativno noviji instrument.

Konačno, za ovaj je rad važno spomenuti i konstrukt ideološke orijentacije čija će se uloga promatrati u odnosu ranije spomenutih osobina mračne trijade ličnosti i moralnog odlučivanja.

1.4. Politička ideološka orijentacija

U današnje su vrijeme politička i društvena pitanja neizmjerljivo važna za budućnost pojedinca, ali i civilizacije, zbog čega je važno da preispitamo svoj sustav vrijednosti i prioritete. Ideološki sukobi obilježili su povijest, no, bez obzira na to, pojam ideologije teško je definirati, zbog čega se smatra jednim od najapstraktnijih koncepata u društvenim znanostima (McLellan, 1986). Pojam ideologije dolazi od grčkih riječi *idea* i *logos*, što se u doslovnom prijevodu odnosi na znanost o idejama, dok Erikson i Tedin (2003) definiraju ideologiju kao skup mišljenja o tome kako bi društvo trebalo biti uređeno i na koji način se to može postići. Ipak, ovo je jedan izrazito složen konstrukt politološkog, sociološkog i psihološkog karaktera, zbog čega u njegovoj definiciji još uvijek ne postoji suglasnost. Ono što se podrazumijeva pod pojmom ideologije jest ukupnost društvenih, moralnih, političkih, religioznih i filozofskih pogleda na svijet koji determiniraju očekivanja, ciljeve i ponašanja pojedinca ili grupe. Dakako, važno je spomenuti da ideologija ovisi o društvenom okruženju i da je determinirana vremenskim i prostornim aspektima društva u kojem neki pojedinac živi. Iako se ideologija ponekad izjednačava sa svjetonazorom, velik ju broj autora smatra manje obuhvatnom u odnosu na svjetonazor koji ipak predstavlja nadređeni pojam.

Negativističko poimanje ideologije kroz povijest donekle se promijenilo, a novost u definiciji pojma ideologije jest to što politička praksa i viđenje stvarnosti političara postaju mjera istinitosti javnog mnijenja (Dulić, 2012). Isto tako, definicija ideologije postaje neutralna te se ona tumači kao referentni okvir za mentalni model koji dijeli neka skupina ljudi, odnosno kao sustav vjerovanja zajednički pripadnicima određene skupine (Ravlić, 2001). Prema antropološkom tumačenju, ideologija predstavlja kulturalni sustav na kojem se temelje svi drugi pojedinčevi podsustavi – socijalni, ekonomski, psihološki – na temelju čega se može zaključiti kako se na temelju ideologije može razumjeti struktura ovih podsustava, kao i predvidjeti ponašanje pojedinca (Dulić, 2012). Ideologija se uspoređuje i s ljudskim genotipom – kako geni sadrže sheme za organizaciju organskih procesa, tako ideologija sadrži sheme na temelju kojih se oblikuju psihološki i socijalni aspekti pojedinca (Geertz, 1998). Iz sociološke perspektive, ideologija se promatra kao temelj društvenih predodžbi koje dijele članovi

društvene grupe, a koje ljudima olakšavaju organizaciju uvjerenja i usmjeravaju njihovo ponašanje. Ipak, sa strogo političkog gledišta, ideologija se tumači kao mentalni sustav koji pojedinci i grupe koriste za pridavanje smisla političkom ponašanju, pri čemu se naglasak stavlja na stavove o ulozi države i politike u ljudskom životu, a razmatraju se i politički i društveni poredak te smjer budućih političkih promjena. S druge strane, velik dio Hrvata ideološke promjene smatra glavnim uzrokom ekonomske stagnacije, kao i smanjene kvalitete života, što je moguć razlog zašto ideologija u Republici Hrvatskoj ima negativnu konotaciju. Ono što ovaj problem čini još većim jest činjenica da dio građana na koncept ideologije gleda veoma usko povezujući ga s povijesnim razdobljem za vrijeme, odnosno nakon 2. Svjetskog rata. S druge strane, neki građani imaju veoma pragmatičan odnos prema politici i nemaju potrebu za ikakvom ideologijom (Bakić, 2015). Ipak, činjenica je da zapravo nitko ne može biti „izvan ideologije“ – ona je usko vezana uz vrijednosne orijentacije koje su u osnovi prilagodbe i postavljanju ciljeva pojedinca. Stoga, istraživanja ove problematike imaju veliku praktičnu i teorijsku vrijednost. Istraživanja ideologije fokusirana su prvenstveno na definiranje i interpretaciju konceptualno zaokruženih sustava poput liberalizma, socijalizma ili konzervatizma, no struktura političko-ideološkog prostora u stvarnosti je veoma složena - naime, u njoj se isprepliću povijesne odrednice, stečena iskustva iz raznih društveno-političkih razdoblja i ideološki elementi već postojećeg društvenog sustava. Ipak, iako pojedinci imaju čvrste stavove o nekim političkim pitanjima, često se razlikuju u sklonosti dosljednog držanja vlastitih vrijednosti, ideoloških konstrukcija i načela (Geser, 2012).

Najdominantnija i najzastupljenija je ipak tradicionalna podjela političkih (ideoloških) orijentacija na tzv. desnu i lijevu orijentaciju. Početci su ovakve podjele prisutni još od vremena Francuske revolucije i općeprihvaćeni su u današnjem političkom diskursu (Nora i Kritzman, 1996). Desna se orijentacija pripisuje vladajućim, religioznim pojedincima, dok se lijeva orijentacija povezuje sa zastupanjem radničkih interesa i anti-crkvenim stavovima. Nakon 1. Svjetskog rata desna se orijentacija počela povezivati s konzervativnim stajalištem, zagovaranjem autoritarnih sustava i kršćanskim demokratima. S druge strane, lijeva se orijentacija počela povezivati s komunizmom i socijaldemokracijom (Bobbio, 1996; Neumayer, 2004). Današnja podjela na ljevicu i desnicu uglavnom se povezuje s dva alternativna vrijednosna sustava i pogleda na ponašanje društva, distribuciji moći i resursa unutar političke zajednice. Dok se desnica primarno povezuje s hijerarhijom, nejednakosti i tradicionalnim, konzervativnim stavovima, ljevica je povezana s idejama napretka, revolucije i društvene jednakosti (Balaguer i sur., 2011). Ipak, ovi su konstrukti puno složeniji pa tako osim politološkog i sociološkog, imaju i biološki te psihološki karakter. Tomkinsova (1963)

je pretpostavka kako ideološka orijentacija, odnosno naginjanje desnici ili ljevici, ima podlogu u pojedinačnim osobinama ličnosti (Fatke, 2017). Dakle, prema ovom tumačenju, ideologija je odraz i uzrok razlika među ljudima obzirom na njihove motive, potrebe i pogled na svijet. Tomkins smatra kako ljudi usvajaju gledišta koja su ideološki orijentirana, pri čemu desna orijentacija naglašava važnost slijedenja pravila, a lijeva slobodu. Prema autoru, pojedinci koji su desno orijentirani drže da se ljudi rađaju s mnogo mana, dok oni koji su lijevo orijentirani smatraju kako su ljudi po prirodi dobri – zadatak je društva da odredi ograničenja i pravila kako bi se spriječilo bilo kakvo neodgovorno ponašanje. Još osobina koje se pripisuju desno orijentiranim pojedincima su moralnost, savjesnost, samokontrola i organiziranost, dok se lijevo orijentiranim pojedincima pripisuju emocionalna ekspresivnost, kreativnost, entuzijazam i humanost (Tomkins, 1963). Autor ove osobine dovodi u vezu s emocionalnim dijelom ličnosti i ističe kako je desno orijentiranim pojedincima kontrola emocija ključna za razvoj moralnog integriteta, dok je lijevo orijentirani pojedinci vide kao potencijalno opasnu. Osim Tomkinsa, razlike između desno i lijevo orijentiranih pojedinaca zanimale su i Ericha Fromma koji se fokusirao na konstrukt ljubavi prema životu. Prema Frommu (1964), desno orijentirani pojedinci imaju karakter „nekrofila“, dok oni lijevo orijentirani imaju karakter „biofila“. Konkretno, Fromm smatra kako desno orijentirani, konzervativni pojedinci ne vole pretjeranu slobodu i manjak kontrole, već uživaju u rigidnosti i strogoj organizaciji po ustaljenim pravilima. S druge strane, lijevo orijentirane, liberalne pojedince Fromm vidi kao pojedince koje privlači sve što je slobodno, živo i nepredvidljivo. Ovakvi pojedinci iskazuju snažnu ljubav prema životu, ne vole socijalne norme, strogo određena pravila i rigidnost (Fromm, 1964). Neka su novija istraživanja (Carney, 2008) potvrdila dio spomenutih teza – naime, pokazalo se kako konzervativnije osobe češće izbjegavaju promjene i imaju veću potrebu za organizacijom i redom, dok su liberalniji pojedinci ujedno i kognitivno fleksibilniji. Isto tako, Block i Block (2006) svojim su istraživanjem potvrdili povezanost ideološke orijentacije u odrasloj dobi s osobinama koje se kod pojedinca javljaju već u ranom djetinjstvu. Naravno, postoje i teorije prema kojima ljudi nemaju ideološke orijentacije, a postojeći stavovi o politici i gospodarstvu nisu povezani s njihovim drugim osobinama. Mnogi su psiholozi, politolozi i sociolozi posumnjali u mogućnost da ljudi imaju bilo kakvu vrstu stabilne i pouzdane ideologije, što je jedan od razloga za jačanje interesa istraživača za ovaj konstrukt. Ipak, Jost (2006) zaključuje kako se rezultati na upitnicima ideološke orijentacije uglavnom normalno distribuiraju i da većina ljudi ideološke konstrukte poput konzervatizma i liberalizma uistinu koristi prikladno i smisleno, ali i da je ljudsko ponašanje uistinu djelomično motivirano različitim postavkama konzervativne, odnosno liberalne orijentacije. Rapeli (2012) navodi

kako uistinu ima smisla govoriti o valjanosti i pouzdanosti konstrukata desne i lijeve ideološke orijentacije obzirom da ideološke koncepcije nisu u potpunosti ovisne o trenutnim političkim prilikama, već se povijesno utemeljene ideološke koncepcije čine kao trajan fenomen. Ipak, istraživanja su pokazala da na ideološke orijentacije može utjecati niz raznih čimbenika, poput razine obrazovanja i mjesta stanovanja, bilo da je riječ o ruralnoj ili urbanoj sredini ili manje, odnosno više bogatoj državi (Talhelm i sur., 2014).

U svrhu istraživanja za završni rad Jakova Prorokovića (2016) konstruiran je Upitnik generalnih ideoloških orijentacija, pri čemu autor polazi od postojećih upitnika i skala za mjerenje ideoloških i vrijednosnih orijentacija. Ovaj je novokonstruirani upitnik pokazao jednofaktorsku strukturu, kao i zadovoljavajuću pouzdanost i osjetljivost jednodimenzionalne mjere. S obzirom na sadržaj i smjer zadržanih valjanih čestica, mjera je interpretirana kao generalna lijeva ideološka orijentacija. Upitnik generalnih ideoloških orijentacija, odnosno mjera generalne lijeve ideološke orijentacije može se koristiti u istraživačke svrhe, a daje informaciju o stupnju slaganja sa svjetonazorom karakterističnim za lijevu političku orijentaciju, odnosno, veći rezultat na ovoj mjeri ukazuje na veću izraženost lijeve ideološke orijentacije. Govoreći o samosvrstavanju, odnosno samoizjašnjavanju o lijevoj ili desnoj političkoj (ideološkoj) orijentaciji, Bakić (2015) je pokazao kako je ono kod nekih građana temeljeno na nejasnim, neodređenim i površnim doživljajima koji su, ipak, trajnog karaktera. Ovakvo istovremeno prihvaćanje ideoloških stavova koji su međusobno suprotni dovodi u pitanje opravdanost podjele na desnu i lijevu ideološku orijentaciju. Ipak, bez obzira na to što mnogi autori samosvrstavanje na desnu i lijevu dimenziju ne smatraju dovoljno dobrom i pouzdanom mjerom generalnih ideoloških orijentacija jer zahtijeva određenu razinu političke pismenosti pojedinaca, uglavnom postoji pozitivna povezanost (u rasponu od .25 do .50) između stranačkih preferencija i složenijih mjera općih orijentacija (Knutsen, 1995).

Konačno, promotrimo međudnos triju relevantnih konstrukata – mračne trijade ličnosti, moralnosti i ideološke orijentacije.

1.5. Odnos političke ideološke orijentacije, mračne trijade ličnosti i moralnosti

Brojni su se istraživači bavili odnosom ideološke orijentacije i moralnog razvoja, a njihova su istraživanja dala jednoznačne rezultate: pojedinci koji su, prema Kohlbergovom (1972) modelu, na višim razinama moralnog razvoja, pokazuju preferenciju političke ljevice, dok oni koji su na nešto nižim razinama moralnog razvoja preferiraju političku desnicu (Emler

i sur., 1983; Emler i Stace, 1999; Fishkin i sur., 1973). Moralni se razvoj i ideološka orijentacija dovode u vezu iz više razloga - pretpostavljena je velika uloga formalnog obrazovanja u moralnom razvoju, a postoje i dokazi utjecaja obrazovanja u preferenciji političke ljevice, odnosno liberalizma. Isto tako, pretpostavljeno je i da kauzalnost proizlazi iz moralnog rasuđivanja – prema ovakvom stajalištu, pojedinci koji su na višim razinama moralnog razvoja bit će privučene stajalištima političke ljevice jer se oni bave ljudskim pravima, društvenim promjenama i društvenom pravdom, dok će oni na nižim razinama moralnog razvoja vjerojatnije prihvatiti konzervativno desničarsko stajalište jer se ono fokusira na trenutne aranžmane i društveni poredak. Najdosljednije je objašnjenje činjenica da razina moralnog razvoja ima izravan utjecaj na politički položaj (Emler i sur., 1983). Prema Kohlbergu (1972), smatra se da je temelj moralnih i političkih razlika u interindividualnim kognitivnim razlikama, stoga se smatra da bi znanje o kompetencijama u moralnim prosudbama pojedinca trebalo dati uvid u njegove političke preferencije. Obzirom da konvencionalna razina moralnog razvoja prethodi postkonvencionalnoj, najranije će političke preferencije pojedinaca vjerojatno biti konzervativne – ipak, kako je kognitivna promjena moguća isključivo u jednom smjeru, s moralnim razvojem od konvencionalnog prema postkonvencionalnom, pojedinčeva će se politička stajališta vjerojatno preusmjeriti prema ljevici (Emler i Stace, 1999).

Nalazi istraživanja koja su se fokusirala na odnos mračne trijade i ideološke orijentacije kontradiktorni su. Dok neka istraživanja (Baker, 2005 i Bishop, 2005; prema Jonason, 2014) ukazuju na to da je ideologija nestabilna, stoga crte ličnosti ne mogu predviđati ideološka stajališta, druga ukazuju na postojanje povezanosti ideološke orijentacije s nekim crtama ličnosti (Hodson i sur., 2009; Jonason, 2014). Konkretno, istraživanja su pokazala kako konzervativniji pojedinci postižu više rezultate na skali mračne trijade – neke od karakteristika pojedinaca s izraženim osobinama mračne trijade ličnosti su upravo orijentacija prema socijalnoj dominaciji, želja za moći, fokus na postavljanje ograničenja i pravila te privlačnost ideja i realizacije hijerarhije, što je u skladu s konzervativnim stajalištima (Korunić, 2018).

Uzevši u obzir sve spomenute karakteristike koje se vežu uz osobine mračne trijade, moralno odlučivanje i ideološku orijentaciju, kao i sve navedene rezultate dosadašnjih istraživanja čiji su se autori bavili međudnosom ovih konstrukata, cilj je ovog istraživanja bio usporediti osobine mračne trijade ličnosti i razine moralnog odlučivanja te njihov odnos s obzirom na samoprocijenjenu političku orijentaciju sudionika, odnosno samoprocjenu političke orijentacije na skali od 11 stupnjeva pri čemu niže vrijednosti (0-4) označavaju lijevu političku orijentaciju, a više vrijednosti (6-10) desnu političku orijentaciju te kategorizaciju sudionika na politički lijevo i desno orijentirane s obzirom na vrijednosti samoprocjene. Kako

svakodnevno svjedočimo različitim stereotipima i osobinama koje se vežu uz lijevu, odnosno desnu političku orijentaciju, izrada ovog rada motivirana je upravo težnjom da se znanstvenom metodom istraži valjanost ovakvih društveno uvriježenih stavova o ideološki lijevo i desno orijentiranim pojedincima. Isto tako, motivacija za istraživanje upravo ove teme proizlazi iz iznimnog interesa za osobine mračne trijade i devijantno ponašanje, stavove i mišljenja povezana s ovim osobinama te iz želje za razumijevanjem njihovog utjecaja na različite domene svakodnevnog života.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj je ovog istraživanja bio usporediti osobine mračne trijade i razine moralnog odlučivanja te njihov odnos s obzirom na samoprocijenjenu političku orijentaciju.

PROBLEMI:

1. Ispitati razlike u sociodemografskim karakteristikama (dob, spol, stručna sprema, politička aktivnost), izraženosti pojedinih osobina u okviru mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija), moralnom odlučivanju i mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije između sudionika koji se smatraju lijevo i desno politički orijentiranima.

h1.1. S obzirom da se politička stajališta s kognitivnim razvojem preusmjeravaju od desnice prema ljevici te da postoje dokazi utjecaja obrazovanja u preferenciji političke ljevice (Emler i Stace, 1999), pretpostavlja se da će politički lijevo orijentirani pojedinci biti starije dobi i da će imati višu stručnu spremu u odnosu na politički desno orijentirane pojedince. Pretpostavlja se da ne postoje razlike u spolu i političkoj aktivnosti između politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca.

h1.2. Pretpostavlja se da će politički lijevo orijentirani sudionici postizati više rezultate na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije u odnosu na politički desno orijentirane sudionike.

h1.3. U skladu s dosadašnjim istraživanjima (Korunić, 2018) pretpostavlja se da će politički desno orijentirani pojedinci imati izraženije osobine mračne trijade u odnosu na politički lijevo orijentirane pojedince.

h1.4. U skladu s dosadašnjim istraživanjima (Emler i sur., 1983; Fishkin i sur., 1973) pretpostavlja se da će politički desno orijentirani pojedinci pokazivati niži indeks moralnog odlučivanja u odnosu na politički lijevo orijentirane pojedince.

2. Ispitati povezanost sociodemografskih varijabli, osobina mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija), moralnog odlučivanja i mjera ideološke orijentacije na uzorcima sudionika koji se sami svrstavaju u lijevo, odnosno desno politički ideološki orijentirane.

h2.1. Obzirom na samu konstrukciju korištenih mjera, pretpostavlja se negativna povezanost samoprocijenjene političke orijentacije i mjere generalne lijeve ideološke orijentacije.

h2.2. Obzirom da su dosadašnja istraživanja pokazala kako je jedno od zajedničkih obilježja sastavnica mračne trijade moralni deficit (Campbell i sur., 2009), pretpostavlja se negativna povezanost osobina mračne trijade i moralnog odlučivanja.

h2.3. Obzirom da su istraživanja pokazala kako su pojedinci s izraženijim osobinama mračne trijade više politički desno orijentirani (Korunić, 2018), pretpostavlja se negativna povezanost osobina mračne trijade i mjere generalne lijeve ideološke orijentacije.

h2.4. S obzirom na istraživanja koja su pokazala kako pojedinci koji su na višim razinama moralnog razvoja pokazuju preferenciju političke ljevice (Emler i sur., 1983; Fishkin i sur., 1973), pretpostavlja se pozitivna povezanost moralnog odlučivanja i mjere generalne lijeve ideološke orijentacije.

3. Utvrditi relativne zasebne doprinose sociodemografskih karakteristika, osobina mračne trijade ličnosti i ideološke orijentacije u objašnjenju moralnog odlučivanja politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca.

h3.1. S obzirom da se s kognitivnim razvojem i sazrijevanjem napreduje prema višim razinama moralnog razvoja (Kohlberg, 1972), pretpostavlja se da će se dob pokazati kao značajan pozitivan prediktor indeksa moralnog odlučivanja kod politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca.

h3.2. U skladu s istraživanjima prema kojima politički desno orijentirani sudionici imaju izraženije osobine mračne trijade u odnosu na politički lijevo orijentirane sudionike (Korunić, 2018), pretpostavlja se da osobine mračne trijade značajno negativno doprinose indeksu moralnog odlučivanja kod politički desno orijentiranih pojedinaca.

h3.3. U skladu s istraživanjima koja su povezala lijevu političku orijentaciju s višim razinama moralnog razvoja (Emler i Stace, 1999), pretpostavlja se da generalna lijeva ideološka orijentacija značajno pozitivno doprinosi indeksu moralnog odlučivanja kod politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca.

3. ISTRAŽIVAČKA METODOLOGIJA

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 789 sudionika (289 muškaraca – 36.63%; 500 žena – 63.37%). Od ukupnog broja sudionika, 360 sudionika (45.6%) ima visoku stručnu spremu, 150 (19%) višu, 272 (34.5%) srednju, dok samo 7 sudionika (0.9%) ima nisku stručnu spremu. Politički je aktivno 43 sudionika (5.4%), dok ostalih 746 sudionika (94.6%) nije politički aktivno. Što se tiče konkretne vrste političke aktivnosti sudionika, od ukupno 43 politički aktivna sudionika, njih 25 (58.1%) je politički aktivno u stranci ili pohađa stranačke skupove, ali nema primanja za to; 15 sudionika (34.9%) kao jedinu političku aktivnost prakticira izlaske na izbore; 3 sudionika (7%) imaju stalan posao, ali se bave i politikom i imaju povremena primanja za to, dok nijednom sudioniku politika nije jedini posao za koji prima redovnu plaću. Dob se sudionika kretala od 18 do 65 godina ($M = 39.06$; $SD = 11.46$). Govoreći o samoprocijenjenoj političkoj orijentaciji sudionika, njih 334 (42.3%) se izjašnjava kao lijevo orijentirano, 218 (27.7%) kao centar i 237 (30.0%) kao politički desno orijentirano (vidi *Instrumentarij*).

3.2. Instrumentarij

U istraživanju su korištena tri upitnika – Kratka skala mračne trijade (Jones i Paulhus, 2012), Test moralnog odlučivanja (Gregov i Tokić, 2018; prema Gregov i sur., 2018) i Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (Proroković, 2016). Prije ispunjavanja samih upitnika, prikupljeni su podaci o dobi i spolu sudionika, kao i stručnoj spremi, političkoj aktivnosti i konkretnoj vrsti političke aktivnosti kojom se sudionici bave. Isto tako, sudionici su procijenili vlastitu političku orijentaciju na jednostavnoj bipolarnoj skali od 11 stupnjeva, pri čemu su sudionici koji su svoju ideološku orijentaciju označili vrijednostima od 0 do 4 ušli u kategoriju lijevo orijentiranih ($N=334$), procijenjena vrijednost 5 označavala je kategoriju političkog centra ($N=218$), a sudionici koji su svoju ideološku orijentaciju označili vrijednostima od 6 do 10 kategorizirani su kao desno politički orijentirani ($N=237$). Pretpostavljeno je kako kod sudionika postoji osnovna razina političke pismenosti i poznavanja karakteristika politički lijeve, centralne i desne orijentacije, stoga je pitanje za sudionike glasilo: “*Uobičajeno je da se politička orijentacija nalazi u spektru "lijevo - desno". Procijenite gdje sebe vidite na*

dimenziji lijevo - desno odabirom odgovarajućeg broja, odnosno pozicije u prikazu“. Ova je skala samoprocjene korištena za kategorizaciju sudionika na politički lijevo i desno orijentirane te su se prema ovoj raspodjeli sudionika uspoređivale skupine rezultata.

3.2.1. Kratka skala mračne trijade (Jones i Paulhus, 2012)

Kratka skala mračne trijade višefaktorski je instrument, a primjenjuje se za dobivanje rezultata na skalama narcizma, makijavelizma i psihopatije. Upitnik se sastoji od 27 čestica, dok svaku osobinu mjeri devet čestica: makijavelizam (npr. *Treba se potruditi da ti imaš koristi od svojih planova, a ne drugi./Postoje stvari koje trebaš sakrivati od ljudi zato jer ih oni ne trebaju znati.*), subklinički narcizam (npr. *Brojne grupne aktivnosti znaju biti dosadne bez mene./Znam da sam poseban/na zato jer mi svi to neprestano govore.*), subklinička psihopatija (npr. *Istina je da mogu biti okrutan/na./Volim gubitnike imati na piku.*). Ove su čestice sastavljene od tvrdnji s kojima sudionik treba izraziti stupanj (ne)slaganja na skali od pet stupnjeva. Čestice se boduju vrijednostima od 1 do 5, a ukupan rezultat svake subskale formira se kao prosjek vrijednosti pripadajućih čestica. Pritom veći rezultat na subskalama ukazuje na veću izraženost ispitivanih osobina. Cronbach alpha koeficijent subskala Kratke skale mračne trijade u adaptiranoj hrvatskoj verziji u rasponu je od .64 do .77 (Kristofich-Ambruš i sur., 2013), dok su ovom istraživanju također utvrđeni zadovoljavajući Cronbach alpha koeficijenti subskale makijavelizma ($\alpha = .72$), subskale narcizma ($\alpha = .71$) i subskale psihopatije ($\alpha = .74$).

3.2.2. Test moralnog odlučivanja (Gregov i Tokić, 2018; prema Gregov i sur., 2018)

Test moralnog odlučivanja sastavljen je od opisa pet različitih moralnih dilema u kojima je sudionik postavljen kao akter te on treba donijeti odluku o načinu postupanja – npr. u jednom od scenarija sudioniku se detaljno opisuje hipotetska situacija u kojoj on mora birati između opcije da radi na slučaju od javnog interesa koji nije u interesu tvrtke u kojoj radi i opcije da ne radi na tom slučaju, nakon čega procjenjuje stupanj sigurnosti u vlastitu odluku i obrazlaže svoju odluku. Odluka se sudionika procjenjuje kroz tri segmenta: 1) sudionik odgovara s DA ili NE na tvrdnju o načinu postupanja, gdje jedan od odgovora označava nemoralniju, a drugi moralniju odluku; 2) od sudionika se zahtijeva da postotkom procijeni sigurnost u vlastitu odluku; 3) sudionik treba obrazložiti svoju odluku zaokruživanjem jednog od ponuđenih

odgovora koji smatra najprihvatljivijim, pri čemu su ponuđena po tri objašnjenja za svaku od varijanti odgovora DA i NE, no sudioniku se nude isključivo alternative vezane uz onaj odgovor koji je dao, odnosno sudionik nema uvid u moguća objašnjenja opcije koju nije odabrao. Prema tome, kako bi se ovaj uvjet mogao zadovoljiti, test se može primjenjivati isključivo putem računala. Svakoj Kohlbergovoj fazi (pretkonvencionalnoj, konvencionalnoj i postkonvencionalnoj) odgovara jedno alternativno objašnjenje, odnosno čestica. Kao mjera moralnoga odlučivanja u ovome je testu predložen indeks moralnoga odlučivanja (*IMO*) temeljen na procjeni triju aspekata donošenja odluke: samoj odluci (moralnija-nemoralnija), argumentu donesene odluke u skladu s Kohlbergovim fazama moralnog razvoja (pretkonvencionalna, konvencionalna i postkonvencionalna) i stupnju sigurnosti u donesenu odluku (procijenjenom postotkom), pri čemu viša vrijednost indeksa označava višu razinu moralnoga odlučivanja (Gregov i sur., 2018). Raspon indeksa moralnog odlučivanja jest od 1 do 30, dok je procjena pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije u originalnom istraživanju (Gregov i Tokić, 2018; prema Gregov i sur., 2018) dosta niska ($\alpha = .411$). U ovom istraživanju, Cronbach alpha koeficijent iznosi $\alpha = .50$.

3.2.3. Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (Proroković, 2016)

Upitnik generalnih ideoloških orijentacija noviji je upitnik konstruiran u svrhu istraživanja za završni rad Jakova Prorokovića (2016). Upitnik se sastoji od 21 čestice Osgoodovog tipa, odnosno od 21 skale procjene omeđenih tvrdnjama koje se odnose na različite svjetonazore i neke opće stavove pojedinaca o društvu u kojem žive, unutar individualne, socijalne i gospodarske razine (npr. *Najvažnija funkcija vlasti je provođenje zakona i reda – Najvažnija funkcija vlasti je promicanje opće dobrobiti za sve ljude; Siromašan čovjek ne može biti i sretan čovjek – Zadovoljstvo životom nikad nije ovisilo o materijalnom bogatstvu*). Zadatak je sudionika da na skali od 6 stupnjeva (od -3 do +3) procijeni slaže li se u većoj mjeri s lijevom ili desnom tvrdnjom, odnosno između dvije bipolarne tvrdnje, sudionik se morao odlučiti samo za jednu i označiti svoje slaganje na jednom od tri podstupnjeva odgovora. Broj stupnjeva na skali s namjerom je formiran kao paran kako bi se izbjegao konformizam sudionika koji najčešće daju neutralne odgovore i kako bi se sudionika potaknulo da se u određenoj mjeri ipak odluči za jednu od dvije ponuđene tvrdnje. Ukupni se rezultat formira kao zbroj procjena koje je ispitanik dao na skalama procjene koje se odnose na pojedine

dimenzije, pri čemu treba voditi računa o tome da se pojedine čestice (čestice 3, 5, 9, 12, 14, 20 i 21) obrnuto boduju. Veći rezultat na mjeri koja je, s obzirom na sadržaj i smjer čestica, interpretirana kao generalna lijeva ideološka orijentacija (*GLIO*) ukazuje na veću izraženost lijeve ideološke orijentacije. Distribucija rezultata (Proroković, 2016) približno je normalna s blagom tendencijom kumuliranja ukupnih rezultata prema nešto višim vrijednostima lijeve orijentacije, stoga autor zaključuje kako se radi o mjeri koja pokazuje zadovoljavajuću mogućnost diskriminacije sudionika. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije ove jednodimenzionalne mjere u Prorokovićevom istraživanju iznosi zadovoljavajućih $\alpha = .782$, a sve čestice imaju zadovoljavajuću korelaciju s ukupnim rezultatom. U ovom istraživanju, Cronbach alpha koeficijent iznosu $\alpha = .74$.

3.3. Postupak

Istraživanje je odobreno od strane Etičkog povjerenstva Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru i provedeno u periodu od 9. ožujka do 9. travnja 2021. godine *online* upitnikom izrađenim krištenjem obrazaca Google Forms. Prigodan uzorak prikupljen je metodom „snježne grude“, odnosno poveznica *online* upitnika prosljeđivana je putem društvenih mreža (Facebook, Instagram) na način da se poveznica dijelila u grupama u kojima će se moći regrutirati najveći broj politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca (npr. *Ateisti i agnostici Hrvatske; Hrvatske oružane snage; Učitelji, nastavnici, profesori, Šimunska 80 – Srednja škola unutrašnjih poslova RH.*, itd.), a sudionike se zamolilo i da prosljede poveznicu upitnika svojim poznicima. Prije samog rješavanja upitnika, sudionicima je objašnjena svrha istraživanja i način korištenja prikupljenih rezultata. Uputa o načinu ispunjavanja prezentirana je prije svake skale unutar upitnika. Isto tako, sudionici su informirani o anonimnosti i mogućnosti odustajanja od ispunjavanja upitnika u bilo kojem trenutku, a ponuđen im je i kontakt na koji se mogu javiti ukoliko im zatrebaju bilo kakve dodatne informacije.

4. REZULTATI

Prije same statističke obrade rezultata i zbog same prirode istraživačkih problema, provjerena je normalnost distribucije rezultata lijevo i desno orijentiranih sudionika. Rezultati provedenog Kolmogorov-Smirnovljevog testa za ispitivanje normalnosti distribucije pokazali su da većina distribucija značajno odstupa od normalne. Ipak, neki autori Kolmogorov-Smirnovljev test smatraju pretjerano osjetljivim obzirom da su i najmanja odstupanja prema ovom testu najčešće značajna, stoga predlažu apsolutne veličine indeksa asimetričnosti i spljoštenosti kao bolje pokazatelje normalnosti distribucije. Kao što je vidljivo iz Tablice 1, parametri asimetričnosti i spljoštenosti se prema Klineovim kriterijima (2011) za normalnost distribucije (asimetričnost < 3 ; spljoštenost < 10) nalaze unutar prihvatljivih granica. Prema tome, možemo zaključiti da je u daljnjoj analizi opravdano korištenje parametrijskih statističkih postupaka.

U svrhu ispitivanja razlika u sociodemografskim karakteristikama (dob, spol, stručna sprema, politička aktivnost), osobinama mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija) i moralnom odlučivanju između politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca, kao i u rezultatima postignutima na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika, izračunata su 3 hi-kvadrat testa i 6 t-testova za nezavisne uzorke. Levene-ovim je testom ispitana homogenost varijanci te je utvrđeno da su varijance svih ispitivanih varijabli homogene – osim varijance psihopatije koja nije homogena. Stoga, u analizi je razlika u izraženosti osobine psihopatije primijenjen Welchov test nejednakih varijanci.

Tablica 1 Deskriptivni podaci stručne sprema, dobi, prosječnih rezultata na subskalama makijavelizma, narcizma i psihopatije, Upitniku generalnih ideoloških orijentacija, Testu moralnog odlučivanja te prosječne samoprocjene ideološke orijentacije politički lijevo i desno orijentiranih sudionika ($N_{lijevo} = 334$; $N_{desno} = 237$)

	LIJEVO						DESNO					
	<i>M</i>	<i>SD</i>	asimetričnost	spljoštenost	Min	Max	<i>M</i>	<i>SD</i>	asimetričnost	spljoštenost	Min	Max
stručna sprema	-	-	-0.59	-1.21	-	-	-	-	-0.06	-1.72	-	-
dob	40.23	12.09	-0.01	-0.98	18.00	65.00	38.66	11.05	0.03	-1.04	19.00	62.00
makijavelizam	3.11	0.63	0.03	-0.23	1.33	4.78	3.28	0.66	-0.03	0.13	1.44	5.00
narcizam	2.46	0.54	0.07	-0.29	1.11	4.00	2.61	0.61	0.43	1.03	1.22	5.00
psihopatija	2.02	0.61	0.79	0.62	1,00	4.44	2.19	0.70	0.65	0.25	1.00	4.56
samoprocjena ideološke orijentacije	2.44	1.20	-0.43	-0.57	0.00	4.00	7.47	1.36	0.62	-0.78	6.00	10.00
Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (GLIO)	96.25	11.58	-0.57	0.76	45.00	121.00	93.89	12.53	-1.08	3.52	26.00	121.00
Test moralnog odlučivanja (IMO)	14.69	4.63	0.32	-0.17	3.00	28.32	15.46	4.99	0.32	-0.09	2.41	30.00

Tablica 2 Opažene frekvencije, udio u ukupnom broju sudionika i rezultati hi-kvadrat testova kod ispitivanja razlika u spolu, političkoj aktivnosti i stručnoj spremi između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika ($N_{lijevo} = 334$; $N_{desno} = 237$; $N_{ukupno} = 571$)

	SPOL		POLITIČKA AKTIVNOST		STRUČNA SPREMA				
	žene	muškarci	aktivni	neaktivni	NSS	SSS	VŠS	VSS	
lijevi	<i>f</i>	243	91	22	312	4	89	64	177
	%	42.56	15.94	3.85	54.64	0.70	15.59	11.21	31.00
desni	<i>f</i>	108	129	18	219	1	93	45	98
	%	18.91	22.59	3.15	38.36	0.17	16.29	7.88	17.16
		$\chi^2(1, 571)=43.26$		$\chi^2(1, 571)=0.22$		$\chi^2(3, 571)=11.76$			
		<i>p</i>=.000		<i>p</i>=.641		<i>p</i>=.008			

Napomena. *f* – opažena frekvencija; % - postotak ukupnog broja

Iz Tablice 2 vidljivo je da su utvrđene statistički značajne razlike u spolu i stručnoj spremi između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika – više se žena nego muškaraca izjasnilo kao politički lijevo orijentirano, a politički lijevo orijentirani sudionici imaju više razine obrazovanja u odnosu na politički desno orijentirane sudionike. Nije utvrđena razlika u političkoj aktivnosti između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika.

Tablica 3 Rezultati t-testova za nezavisne uzorke i Welchovog testa nejednakih varijanci kod ispitivanja razlika u dobi, osobinama mračne trijade ličnosti, generalnoj lijevoj ideološkoj orijentaciji i indeksu moralnog odlučivanja između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika ($N_{lijevo} = 334$; $N_{desno} = 237$)

	M_{lijevi}	SD_{lijevi}	M_{desni}	SD_{desni}	t	df	p
dob	40.23	12.09	38.66	11.05	1.59	569	.113
makijavelizam	3.11	0.63	3.28	0.66	-3.04	569	.002
narcizam	2.46	0.54	2.61	0.61	-3.07	569	.002
psihopatija	2.02	0.61	2.19	0.70	-2.94	463.44	.003
generalna lijeva ideološka orijentacija	96.25	11.58	93.89	12.53	2.32	569	.021
indeks moralnog odlučivanja	14.69	4.63	15.46	4.99	-1.91	569	.057

Iz Tablice 3 vidljivo je kako su utvrđene statistički značajne razlike u izraženosti osobina mračne trijade između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika – politički desno orijentirani sudionici imali su izraženije osobine mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija) u odnosu na politički lijevo orijentirane sudionike. Isto tako, utvrđene su razlike u postignutim rezultatima na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije – politički lijevo orijentirani sudionici postizali su značajno više rezultate na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije u odnosu na politički desno orijentirane sudionike. Nisu utvrđene statistički značajne razlike u dobi i indeksu moralnog odlučivanja između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika.

Nadalje, u svrhu ispitivanja povezanosti sociodemografskih karakteristika (spol, dob, razina obrazovanja), osobina mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija), moralnog odlučivanja i ideološke orijentacije, kao i povezanosti samoprocijenjene političke orijentacije i mjere generalne lijeve ideološke orijentacije za politički lijevo i desno orijentirane sudionike, izračunata su 72 Pearsonova koeficijenta korelacije prikazana u Tablici 4.

Tablica 4 Pearsonovi koeficijenti korelacije između sociodemografskih karakteristika, osobina mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija), indeksa moralnog odlučivanja, samoprocijenjene ideološke orijentacije i generalne lijeve ideološke orijentacije politički lijevo i desno orijentiranih sudionika ($N_{lijevo} = 334$; $N_{desno} = 237$)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. spol (1=žene; 2=muškarci)	-	.31**	-.37**	.09	.02	.24**	.04	-.18**	.13
2. dob	.16**	-	.01	-.17**	-.11	-.01	-.18	.17**	.22**
3. razina obrazovanja/stručna sprema	-.26**	.17**	-	-.17**	.08	-.24**	-.17**	.03	.01
4. makijavelizam	.09	-.17**	-.14*	-	.34**	.56**	.16*	-.35**	-.26**
5. narcizam	-.01	.01	.03	.14*	-	.42**	.06	-.35**	-.13*
6. psihopatija	.08	-.10	-.12*	.39**	.31**	-	.21**	-.38**	-.23**
7. samoprocjena ideološke orijentacije	.02	.05	.10	-.03	.07	-.07	-	-.03	.01
8. generalna lijeva ideološka orijentacija	-.05	.20**	-.01	-.41**	-.17**	-.38**	-.25**	-	.32**
9. indeks moralnog odlučivanja	.12*	.22**	-.09	-.26**	-.06	-.05	-.09	.36**	-

Napomena. ispod dijagonale prikazani su koeficijenti korelacije za politički lijevo, a iznad koeficijenti korelacije za desno orijentirane sudionike; * $p < .05$; ** $p < .01$

U Tablici 4 su prikazane negativne povezanosti osobina mračne trijade politički lijevo orijentiranih sudionika s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom – dok su makijavelizam i psihopatija bili umjereno negativno povezani s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom, povezanost narcizma i generalne lijeve ideološke orijentacije bila je niska. Kao kod politički lijevo orijentiranih sudionika, i kod politički desno orijentiranih sudionika sve su tri osobine mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) bile umjereno negativno povezane s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom – i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika, niži je rezultat na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije bio praćen višim rezultatima na subskalama makijavelizma, narcizma i psihopatije.

I kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika utvrđene su značajne umjerene pozitivne povezanosti generalne lijeve ideološke orijentacije s indeksom moralnog odlučivanja (*Tablica 4*) – viši rezultati na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika bili su praćeni višim razinama moralnog odlučivanja.

Kod politički lijevo orijentiranih sudionika, rezultat na subskali makijavelizma bio je umjereno negativno povezan s indeksom moralnog odlučivanja, odnosno niži rezultati na subskali makijavelizma kod politički lijevo orijentiranih sudionika bili su povezani s višim su razinama moralnog odlučivanja. S druge strane, iz Tablice 4 vidljivo je kako su kod politički desno orijentiranih sudionika rezultati na subskalama makijavelizma, narcizma i psihopatije bili umjereno negativno povezani s indeksom moralnog odlučivanja, odnosno viši rezultati na subskalama makijavelizma, narcizma i psihopatije kod politički desno orijentiranih sudionika bili su povezani s nižim razinama moralnog razvoja.

Kod politički lijevo orijentiranih sudionika, samoprocjena ideološke orijentacije bila je umjereno negativno povezana s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom, odnosno ekstremnija samoprocjena ideološke orijentacije bila je povezana s višim rezultatima na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije. Samoprocjena političke orijentacije politički desno orijentiranih sudionika i generalna lijeva ideološka orijentacija nisu povezane.

Konačno, u svrhu utvrđivanja relativnih zasebnih doprinosa sociodemografskih karakteristika, osobina mračne trijade ličnosti i ideološke orijentacije objašnjenju indeksa moralnog odlučivanja i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih pojedinaca, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize s indeksom moralnog odlučivanja kao kriterijskom varijablom (*Tablica 5*, *Tablica 6*). Kao prediktori u regresijskim analizama su uključene jedino varijable koje su bile u značajnoj bivarijantnoj korelaciji s indeksom moralnog

odlučivanja za pripadajuću skupinu (lijevo ili desno orijentirani). Ostale varijable koje nisu bile značajno povezane s kriterijem (indeksom moralnog odlučivanja) nisu se uključivale u hijerarhijsku regresijsku analizu.

Sukladno tome, u hijerarhijskoj regresijskoj analizi su za politički lijevo orijentirane sudionike (*Tablica 5*) u prvom koraku uvedene sociodemografske karakteristike sudionika – dob i spol. U drugom je koraku kao prediktor uvedena osobina makijavelizma, dok je u trećem koraku uveden prediktor generalne lijeve ideološke orijentacije. U hijerarhijskoj regresijskoj analizi za politički desno orijentirane sudionike (*Tablica 6*) je u prvom koraku uvedena dob, dok su u drugom koraku uvedene osobine mračne trijade ličnosti – makijavelizam, narcizam i psihopatija. Konačno, u trećem je koraku uveden prediktor generalna lijeva ideološka orijentacija.

Tablica 5 Prikaz rezultata hijerarhijske regresijske analize u predikciji indeksa moralnog odlučivanja kod politički lijevo orijentiranih pojedinaca ($N_{lijevo} = 334$)

varijable	1. korak	2. korak	3. korak
	β	β	β
spol	.09	.11*	.12*
dob	.19**	.15**	.12*
makijavelizam		-.22**	-.13**
generalna lijeva ideološka orijentacija			.26**
$R = .23^{**}$			
$R^2 = .05^{**}$			
$Rc^2 = .05^{**}$			
$R = .32^{**}$			
$R^2 = .10^{**}$			
$\Delta R^2 = .05^{**}$			
$Rc^2 = .10^{**}$			
$R = .41^{**}$			
$R^2 = .17^{**}$			
$\Delta R^2 = .07^{**}$			
$Rc^2 = .16^{**}$			

Napomena. R - koeficijent multiple korelacije; R^2 – kvadrirani koeficijent multiple korelacije; Rc^2 - korigirani kvadrat koeficijenta multiple regresije; ΔR^2 - promjena u proporciji prediktorima objašnjene varijance; β – standardizirani regresijski koeficijent; * $p < .05$; ** $p < .01$

Hijerarhijska regresijska analiza za politički lijevo orijentirane sudionike provedena je u tri koraka (Tablica 5). U prvom su koraku analize uvedene sociodemografske varijable (spol i dob) te se u ovom koraku pokazalo kako je samo dob bila značajan prediktor koji je pozitivno povezan sa kriterijem. U ovom koraku, *dob* je kao prediktor objasnila 5% varijance dijeljene s kriterijem. U drugom je koraku uvedena osobina makijavelizma koja se pokazala kao značajan negativan prediktor indeksa moralnog odlučivanja, a uz statistički značajan prediktor dobi, značajnim se pokazao i prediktor *spola*. Ova skupina prediktora dodatno je doprinijela objašnjenju varijance za 5%. U trećem je koraku uveden prediktor *generalna lijeva ideološka orijentacija* koji je pozitivno povezan s kriterijem, odnosno indeksom moralnog odlučivanja – što je ideološka orijentacija politički lijevo orijentiranih sudionika bila više lijevo usmjerena,

odnosno što je bila ekstremnija, to je indeks moralnog odlučivanja bio viši. Pozitivni su prediktori i dob i spol (1 - žene; 2 - muškarci), odnosno što su politički lijevo orijentirani sudionici bili stariji i ukoliko se radilo o politički lijevo orijentiranim sudionicima muškog spola, to je indeks moralnog odlučivanja bio viši. Negativni je prediktor *makijavelizam* – što je makijavelizam politički lijevo orijentiranih sudionika bio izraženiji, to je njihov indeks moralnog odlučivanja bio niži. Koeficijent multiple regresije u trećem koraku iznosio je .41, odnosno sve uključene varijable objasnile su 17% dijeljene varijance prediktora i kriterija. Promjena u proporciji objašnjene varijance između drugog i trećeg koraka iznosila je 7%, te je predstavljala značajan doprinos objašnjenju varijance kriterija.

Tablica 6 Prikaz rezultata hijerarhijske regresijske analize u predikciji indeksa moralnog odlučivanja kod politički desno orijentiranih pojedinaca ($N_{desno} = 237$)

varijable	1. korak	2. korak	3. korak
	β	β	β
dob	.20**	.18**	.15**
makijavelizam		-.14*	-.11
narcizam		.01	.03
psihopatija	$R = .21^{**}$ $R^2 = .05^{**}$	-.12	-.08
generalna lijeva ideološka orijentacija	$Rc^2 = .04^{**}$		.21**
		$R = .32^{**}$ $R^2 = .11^{**}$ $\Delta R^2 = .06^{**}$ $Rc^2 = .09^{**}$	$R = .39^{**}$ $R^2 = .15^{**}$ $\Delta R^2 = .04^{**}$ $Rc^2 = .13^{**}$

Napomena. R - koeficijent multiple korelacije; R^2 – kvadrirani koeficijent multiple korelacije; Rc^2 - korigirani kvadrat koeficijenta multiple regresije; ΔR^2 - promjena u proporciji prediktorima objašnjene varijance; β – standardizirani regresijski koeficijent; * $p < .05$; ** $p < .01$

Hijerarhijska regresijska analiza za politički desno orijentirane pojedince provedena je, kao i analiza za politički lijevo orijentirane pojedince, u tri koraka (Tablica 6). U prvom je koraku uvedena dob koja se pokazala prediktorom značajno povezanim s kriterijem i koji objašnjava 5% varijance dijeljene s kriterijem. U drugom su koraku uvedene osobine mračne trijade (*makijavelizam*, *narcizam*, *psihopatija*) koje su objašnjenju varijance dodatno doprinijele 6%, a jedino se makijavelizam pokazao kao značajan samostalan negativni prediktor indeksa moralnog odlučivanja u ovom skupu varijabli, uz dob koja je i u drugom koraku ostala značajan pozitivni prediktor indeksa moralnog odlučivanja. Kvadrirani koeficijent multiple regresije u ovom koraku iznosio je .11, odnosno ova skupina prediktora je objasnila 11% varijance dijeljene s kriterijem. U trećem je koraku uveden prediktor *generalna lijeva ideološka orijentacija* koji je, kao i u hijerarhijskoj regresijskoj analizi za lijevo

orijentirane sudionike, bio pozitivno povezan s kriterijem, odnosno indeksom moralnog odlučivanja – što je ideološka orijentacija politički desno orijentiranih sudionika bila više lijevo usmjerena, odnosno što je bila bliže političkom centru, to je indeks moralnog odlučivanja bio viši. U trećem je koraku, uz generalnu lijevu ideološku orijentaciju, značajan pozitivan prediktor ostala dob, odnosno što su politički desno orijentirani pojedinci bili stariji, to su imali viši indeks moralnog odlučivanja. Koeficijent multiple regresije u trećem koraku iznosio je .39, odnosno sve uključene varijable objasnile su 15% varijance indeksa moralnog odlučivanja. Promjena u proporciji objašnjene varijance između drugog i trećeg koraka iznosila je 4% te je predstavljala značajan doprinos objašnjenju varijance kriterija.

5. RASPRAVA

Mračna trijada ličnosti, moralni razvoj i ideološka orijentacija konstrukti su koji su privukli pažnju brojnih istraživača. Dosadašnji rezultati jasno ukazuju na postojanje povezanosti mračne trijade ličnosti s moralnim razvojem, kao i povezanosti moralnog razvoja s ideološkom orijentacijom. Rezultati nekih istraživanja potvrdila su i povezanost osobina mračne trijade ličnosti s ideološkom orijentacijom, stoga se postavlja pitanje odnosa ovih triju konstrukata. Ovim se radom nastojalo odgovoriti na postavljena istraživačka pitanja te pobliže istražiti i opisati odnos i razlike u osobinama mračne trijade ličnosti i moralnom odlučivanju s obzirom na političku orijentaciju, kao i utvrditi doprinos osobina mračne trijade ličnosti i generalne lijeve ideološke orijentacije objašnjenju moralnog odlučivanja.

5.1. Razlike u nekim sociodemografskim karakteristikama, osobinama mračne trijade i moralnom odlučivanju između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika

Jedan se od problema ovog istraživanja odnosio na ispitivanje mogućih razlika u sociodemografskim karakteristikama (dob, spol, stručna sprema i politička aktivnost), osobinama mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija) i moralnom odlučivanju između politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca, kao i mogućih razlika u rezultatima postignutima na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije kod politički lijevo i desno orijentiranih sudionika. U sklopu ovog problema, pretpostavljeno je da će politički lijevo orijentirani sudionici biti starije dobi i da će imati višu stručnu spremu u odnosu na politički desno orijentirane pojedince. Ipak, pretpostavljeno je da ne postoje razlike u spolu i političkoj aktivnosti između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika. Osim toga, očekivano je da će politički lijevo orijentirani sudionici postizati više rezultate na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije u odnosu na politički desno orijentirane sudionike. Konačno, u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja, pretpostavljeno je da će politički desno orijentirani sudionici imati izraženije osobine mračne trijade ličnosti i da će biti na nižim razinama moralnog odlučivanja u odnosu na politički lijevo orijentirane sudionike.

Rezultati su djelomično potvrdili početnu pretpostavku i ukazali na statistički značajne razlike u spolu i stručnoj spremi, no nisu utvrđene razlike u dobi i političkoj aktivnosti između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika. Žene se češće nego muškarci izjašnjavaju kao politički lijevo orijentirane, a politički lijevo orijentirani sudionici postižu više razine

obrazovanja u odnosu na politički desno orijentirane sudionike. Obzirom da većinu uzorka čine žene (500 žena – 63.37%; 289 muškaraca – 36.63%) koje su u cijelom uzorku obrazovanije od muškaraca te da se čak 42.3% ukupnog broja sudionika izjašnjava kao politički lijevo orijentirano (u usporedbi s 30.0% sudionika koji se izjašnjavaju kao desno orijentirani), posve je jasno da je statistički vrlo izgledno da će preklapanje ovih dviju distribucija rezultirati većim brojem politički lijevo orijentiranih žena, a moguće je i da je u osnovi razlike u razini obrazovanja između politički lijevo i desno orijentiranih sudionika upravo veća zastupljenost žena kod politički lijevo orijentiranih sudionika. Općenito, broj žena koje se izjašnjavaju kao politički lijevo orijentirane, odnosno koje zastupaju liberalnije stavove iz godine u godinu raste kao posljedica sve veće ženske samostalnosti u vidu financijske stabilnosti, postizanja viših razina obrazovanja te većim prihvaćanjem i boljim radnim uvjetima na radnom mjestu (Edlund i Pande, 2002). Iako se politički lijevo i desno orijentirani sudionici ne razlikuju po dobi, kada se u obzir kod usporedbi uzmu i politički centralno usmjereni sudionici, rezultati pokazuju kako postoji značajna razlika u dobi između politički lijevo i centralno usmjerenih sudionika (*Tablica 3* u Prilogu), pri čemu su politički lijevo orijentirani sudionici značajno stariji od politički centralno usmjerenih sudionika. Ovakva razlika potencijalno ilustrira skupinu mlađih sudionika koja možda još uvijek nije spremna opredijeliti se za jednu od krajnosti političkih orijentacija ili možda politici kao takvoj ne pridaje preveliku važnost iz nekog osobnog razloga. Nadalje, dosadašnja su istraživanja ukazala na veliku ulogu i utjecaj obrazovanja u preferenciji političke ljevice, odnosno liberalizma (Emler i sur., 1983), a dobiveni rezultat o višoj stručnoj spremi, odnosno višim postignutim razinama obrazovanja politički lijevo orijentiranih sudionika u skladu je s ovakvim nalazima. Iako je pretpostavljena starija dob politički lijevo orijentiranih sudionika, rezultati su pokazali kako su i politički lijevo i politički desno orijentirani sudionici u prosjeku srednje životne dobi. Ovo je dobna skupina koja općenito najviše osjeća posljedice aktivnih političkih previranja, na čiji život (npr. na plaću i mirovinu) političke promjene trenutno najviše utječu i koja je najodlučnija u zastupanju svojih političkih stavova, stoga ne čudi što je upravo ova dobna skupina najzastupljenija u uzorku – tim više što je istraživanje za ovaj rad provedeno u periodu trajanja predizbornih kampanja lokalnih izbora kad su ljudi općenito skloniji izjašnjavanju o vlastitim ideološkim stavovima, politici i svemu na što, u skladu s osobnim vjerovanjima, ovakvi stavovi utječu. Isto tako, rezultati su pokazali kako ne postoje razlike u političkoj aktivnosti između lijevo i desno orijentiranih sudionika – njih 40 (7%) podjednako je (ne)aktivno, navodeći kao najčešće političke aktivnosti pohađanje stranačkih skupova i izlaske na izbore. S obzirom da postoji mogućnost da ljudi nisu u potpunosti upućeni u širok raspon aktivnosti koje spadaju u političku aktivnost, moguće je da

su pri izjašnjavanju o političkoj aktivnosti djelovali prema vrlo uobičajenim kognitivnim shemama prema kojima je politički aktivna osoba isključivo ona koja zarađuje na temelju vlastitog političkog rada (tj. političar). U svakom slučaju, postavlja se vrlo važno pitanje političke pismenosti opće populacije.

Nadalje, dobiveni rezultati potvrdili su pretpostavke o većoj izraženosti osobina mračne trijade kod politički desno orijentiranih sudionika, ali i o većim rezultatima politički lijevo orijentiranih sudionika na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije. Ovi su rezultati u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja prema kojima objašnjenje za veću izraženost osobina mračne trijade kod politički desno orijentiranih (konzervativnih) sudionika leži u karakteristikama mračne trijade ličnosti poput orijentacije prema socijalnoj dominaciji, fokusa na ograničenja i pravila te atraktivnosti ideja i realizacije hijerarhije koje se općenito vežu uz konzervativna stajališta (Korunić, 2018). Isto tako, viši rezultat politički lijevo orijentiranih sudionika na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije jednako je logičan i zdravorazumski kao i povezanost samoprocijenjene ideološke orijentacije i generalne lijeve ideološke orijentacije politički lijevo orijentiranih sudionika – služi nam kao potvrda da sudionici koji procjenjuju vlastitu ideološku orijentaciju kao lijevo orijentiranu i na složenijim mjerama ideoloških orijentacija postižu sukladne rezultate, a može značiti i da su, s obzirom na viši stupanj obrazovanja politički lijevo orijentiranih sudionika u odnosu na politički desno orijentirane sudionike, politički lijevo orijentirani sudionici bolje informirani o tome što znače politički lijeva, desna i centralna orijentacija. Konačno, rezultati su pokazali kako se politički lijevo i desno orijentirani sudionici ne razlikuju u moralnom odlučivanju, čime se početna hipoteza o višem indeksu moralnog odlučivanja kod lijevo orijentiranih sudionika odbacuje. Isto tako, nisu utvrđene ni razlike u indeksu moralnog odlučivanja kada se u obzir kod usporedbi uzmu i politički centralno usmjereni sudionici (*Tablica 2* u Prilogu). Ovakvi rezultati nisu u skladu s rezultatima dosadašnjih istraživanja prema kojima pojedinci na višim razinama moralnog razvoja pokazuju preferenciju političke ljevice (Emler i sur., 1983; Emler i Stace, 1999; Fishkin i sur., 1973). Iako je razina značajnosti vrlo blizu značajne ($p=.057$), moguće je da pretpostavljena razlika u ovom radu nije dobivena zbog neinformiranosti sudionika i neznanja o tome što znače politički lijeva, desna i centralna orijentacija.

5.2. Odnos osobina mračne trijade ličnosti, moralnog odlučivanja i ideološke orijentacije kod lijevo i desno orijentiranih sudionika

Idući se istraživački problem odnosio na ispitivanje povezanosti osobina mračne trijade, moralnog odlučivanja i ideološke orijentacije politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca te povezanosti samoprocijenjene ideološke orijentacije i generalne lijeve ideološke orijentacije. U sklopu ovog istraživačkog problema, pretpostavljene su negativne povezanosti samoprocijenjene ideološke orijentacije i generalne lijeve ideološke orijentacije, osobina mračne trijade i moralnog odlučivanja te osobina mračne trijade i generalne lijeve ideološke orijentacije, kao i pozitivna povezanost moralnog odlučivanja i generalne lijeve ideološke orijentacije. Rezultati su djelomično potvrdili postavljenu hipotezu i pokazali kako je kod politički lijevo orijentiranih sudionika samoprocjena ideološke orijentacije negativno povezana s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom, odnosno ekstremnija samoprocjena ideološke orijentacije politički lijevo orijentiranih sudionika povezana je s višim rezultatima na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije, dok kod politički desno orijentiranih sudionika samoprocjena ideološke orijentacije i generalna lijeva ideološka orijentacija nisu povezane. Ovakvi su rezultati zdravorazumski i ukazuju na konstruktnu valjanost mjere generalnih ideoloških orijentacija – može se reći da Upitnik generalnih ideoloških orijentacija (Proroković, 2016), kako navodi i sam autor upitnika, predstavlja mjeru generalne lijeve ideološke orijentacije, no moguće je i da su ovakvi rezultati odraz boljeg razumijevanja koncepta ideološke orijentacije od strane obrazovanih politički lijevo orijentiranih sudionika. Osim toga, nepostojanje povezanosti samoprocijenjene ideološke orijentacije i generalne lijeve ideološke orijentacije kod politički desno orijentiranih sudionika možda je odraz nedovoljnog razumijevanja koncepta ideološke orijentacije od strane sudionika i, uslijed toga, nekonzistentnih i nepovezanih odgovora na ovim dvjema mjerama ideološke orijentacije. Isto tako, s obzirom na smjer i sadržaj čestica, veličina povezanosti samoprocjene ideološke orijentacije i mjere generalne lijeve ideološke orijentacije kod lijevo orijentiranih sudionika ($r=-.25$) u skladu je s rezultatima istraživanja prema kojima se apsolutna vrijednost povezanosti samoiskazane ideološke orijentacije sa složenijim mjerama općih orijentacija kreće u rasponu od .25 do .50 (Knutson, 1995). Nadalje, sve su osobine mračne trijade kod politički desno orijentiranih sudionika negativno povezane s moralnim odlučivanjem, dok je kod politički lijevo orijentiranih sudionika samo osobina makijavelizma negativno povezana s moralnim odlučivanjem. Veća izraženost makijavelizma kod politički lijevo orijentiranih sudionika i veća izraženost svih triju osobina mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) kod

politički desno orijentiranih sudionika povezane su s nižim razinama moralnog odlučivanja, što djelomično potvrđuje početnu pretpostavku. Ovakvi su rezultati u skladu s dosadašnjim istraživanjima (Korunić, 2018) koja su pokazala kako su pojedinci s izraženijim osobinama mračne trijade više politički desno orijentirani, ali i istraživanjima koja su ukazala na negativnu povezanost osobina mračne trijade ličnosti i moralnog odlučivanja (Campbell i sur., 2009). Campbell i suradnici (2009) objašnjenje negativne povezanosti osobina mračne trijade i moralnog odlučivanja pronalaze u moralnom deficitu koji je jedno od zajedničkih obilježja triju osobina mračne trijade, dok razlog zašto su kod politički desno orijentiranih sudionika sve tri osobine mračne trijade negativno povezane s moralnim odlučivanjem leži u karakteristikama politički desno orijentiranih pojedinaca s izraženim osobinama mračne trijade ličnosti. Naime, uz konzervativna (politički desno orijentirana) stajališta vežu se karakteristike mračne trijade ličnosti kao što su orijentacija prema socijalnoj dominaciji, želja za moći, fokus na pravila i ograničenja te privlačnost ideja i realizacije hijerarhije (Korunić, 2018). Isto tako, obzirom da su osobine mračne trijade općenito manje izražene kod politički lijevo orijentiranih u odnosu na politički desno orijentirane pojedince, moguće je da je upravo to razlog zašto kod lijevo orijentiranih pojedinaca osobine narcizma i psihopatije nisu značajno povezane s moralnim odlučivanjem.

Kao kod politički lijevo orijentiranih sudionika, i kod politički desno orijentiranih sudionika sve su tri osobine mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) negativno povezane s generalnom lijevom ideološkom orijentacijom – i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika izraženije su osobine mračne trijade praćene nižim rezultatima na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije. Prema tome, iz ovakvih se rezultata koji u potpunosti potvrđuju početnu pretpostavku može naslutiti da politički desno orijentirani sudionici i manje ekstremno lijevo orijentirani sudionici imaju izraženije osobine mračne trijade, odnosno politička orijentacija koja naginje prema desno obilježena je izraženijim osobinama mračne trijade. Ovakvi su rezultati u skladu s ranije navedenim nalazima istraživanja koja povezuju desnu političku orijentaciju s izraženijim osobinama mračne trijade ličnosti (Korunić, 2018).

Konačno, u skladu s postavljenom hipotezom, i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika utvrđene su značajne pozitivne povezanosti generalne lijeve ideološke orijentacije s moralnim odlučivanjem – viši rezultati na mjeri generalne lijeve ideološke orijentacije i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika praćeni su višim razinama moralnog odlučivanja. Dakle, slično prethodnoj pretpostavci, i ovdje se ideološka orijentacija može nijansirati, odnosno može se reći kako politički lijevo orijentirani i manje

ekstremno desno orijentirani sudionici postižu više razine moralnog odlučivanja. Dosadašnja istraživanja pokazala su kako pojedinci koji su prema Kohlbergovom modelu na višim razinama moralnog razvoja pokazuju preferenciju političke ljevice, dok oni koji su na nešto nižim razinama preferiraju političku desnicu (Emler i sur., 1983; Emler i Stace, 1999; Fishkin i sur., 1973). Kohlberg (1972) smatra temelj moralnih i političkih razlika leži u interindividualnim kognitivnim razlikama te da bi, prema tome, znanje o kompetencijama u moralnim prosudbama pojedinca trebalo dati uvid u njegove političke preferencije. Obzirom da konvencionalna razina moralnog razvoja prethodi postkonvencionalnoj, izgledno je da će početne političke preferencije pojedinaca biti konzervativne (desno orijentirane). Ipak, kako je kognitivna promjena moguća u jednom smjeru, pojedinčeva će se politička stajališta vjerojatno preusmjeriti prema ljevici s moralnim razvojem od konvencionalnog prema postkonvencionalnom.

5.3. Neki prediktori indeksa moralnog odlučivanja kod lijevo i desno orijentiranih sudionika

Konačno, posljednji se problem ovog istraživanja odnosio na utvrđivanje relativnih zasebnih doprinosa sociodemografskih karakteristika, osobina mračne trijade ličnosti i ideološke orijentacije objašnjenju indeksa moralnog odlučivanja politički lijevo i desno orijentiranih sudionika. U sklopu istraživačkog problema pretpostavljeno je da će se dob pokazati kao značajan pozitivan prediktor indeksa moralnog odlučivanja kod politički lijevo i politički desno orijentiranih sudionika, da osobine mračne trijade negativno doprinose indeksu moralnog odlučivanja kod politički desno orijentiranih sudionika te da generalna lijeva ideološka orijentacija pozitivno doprinosi indeksu moralnog odlučivanja kod politički lijevo orijentiranih sudionika. U svrhu odgovora na postavljeni problem, provedene su dvije hijerarhijske regresijske analize s indeksom moralnog odlučivanja kao kriterijskom varijablom. Kao prediktori u regresijskim analizama uključene su jedino varijable koje su bile u značajnoj bivarijatnoj korelaciji s indeksom moralnog odlučivanja za pripadajuću skupinu (politički lijevo ili desno orijentirani), dok se ostale varijable nisu uključivale u hijerarhijsku regresijsku analizu. Sukladno tome, u hijerarhijskoj regresijskoj analizi za politički lijevo orijentirane sudionike u prvom su koraku uvedene sociodemografske karakteristike sudionika (dob i spol), u drugom je koraku kao prediktor uvedena osobina makijavelizma, a u trećem generalna lijeva ideološka orijentacija. Rezultati prvog koraka pokazali su da je starija dob politički lijevo orijentiranih pojedinaca povezana s višim razinama moralnog odlučivanja. U drugom su se

koraku kao značajni prediktori izdvojili spol, dob i makijavelizam, odnosno starija dob i manja izraženost osobine makijavelizma politički lijevo orijentiranih muškaraca povezane su s višim razinama moralnog odlučivanja. U trećem, posljednjem koraku sve su se uključene varijable pokazale kao značajni prediktori indeksa moralnog odlučivanja – spol, dob, makijavelizam i generalna lijeva ideološka orijentacija – iako se prediktivni doprinos spola uvođenjem generalne lijeve ideološke orijentacije povećao, dok se doprinos dobi i makijavelizma smanjio. Starija dob, manja izraženost osobine makijavelizma i ekstremnija ideološka orijentacija politički lijevo orijentiranih muškaraca povezana je s višim razinama moralnog odlučivanja. S druge strane, u hijerarhijskoj regresijskoj analizi za politički desno orijentirane sudionike u prvom je koraku kao prediktor uvedena dob, u drugom koraku uvedene su osobine mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija), a u trećem koraku uveden je prediktor generalna lijeva ideološka orijentacija. Rezultati prvog koraka pokazali su da je starija dob politički desno orijentiranih sudionika povezana s višim razinama moralnog odlučivanja. U drugom su se koraku kao značajni prediktori izdvojili dob i makijavelizam, odnosno starija dob i manje izražena osobina makijavelizma politički desno orijentiranih pojedinaca povezani su s višim razinama moralnog odlučivanja. Konačno, u posljednjem su se koraku kao značajni prediktori indeksa moralnog odlučivanja pokazale dob i generalna lijeva ideološka orijentacija – starija dob i manje ekstremna (više lijevo usmjerena) ideološka orijentacija politički desno orijentiranih sudionika povezane su s višim razinama moralnog odlučivanja. Doprinos makijavelizma nakon uvođenja prediktora generalne lijeve ideološke orijentacije više nije značajan, dok se doprinos dobi smanjio. Moguće je da je se regresijski koeficijent makijavelizma pokazao neznačajnim jer je prediktor generalne lijeve ideološke orijentacije preuzeo dio varijance u objašnjenju kriterija.

Općenito, rezultati su pokazali kako su se dob i generalna lijeva ideološka orijentacija pokazale kao značajni pozitivni prediktori indeksa moralnog odlučivanja i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika, čime se postavljene pretpostavke potvrđuju. Isto tako, rezultati su pokazali kako je za politički lijevo orijentirane sudionike značajan negativni prediktor indeksa moralnog odlučivanja osobina makijavelizma, dok za politički desno orijentirane sudionike nije utvrđen značajan doprinos osobina mračne trijade ličnosti indeksu moralnog odlučivanja, čime se postavljena hipoteza odbacuje.

Uspoređujući rezultate hijerarhijskih regresijskih analiza politički lijevo i desno orijentiranih sudionika s rezultatima hijerarhijskih regresijskih analiza politički centralno usmjerenih sudionika (*Tablica 4* u Prilogu) i na razini cijelog uzorka (*Tablica 5* u Prilogu), vidljivo je kako postoji sličnost u prediktorima indeksa moralnog odlučivanja između politički

lijevo orijentiranih sudionika i cijelog uzorka. Naime, i na razini cijelog uzorka kao prediktori indeksa moralnog odlučivanja pokazali su se spol, dob, makijavelizam i generalna lijeva ideološka orijentacija, a ova skupina prediktora, baš kao i kod politički lijevo orijentiranih sudionika, objašnjava 17% varijance indeksa moralnog odlučivanja. Drugim riječima, starija dob, manje izražena osobina makijavelizma i ekstremnija ideološka orijentacija politički lijevo orijentiranih muškaraca povezana je s višim razinama moralnog odlučivanja. Ovakav je rezultat odraz uzorka koji općenito i u stvarnosti politički više naginje ljevici. Isto tako, vidljivo je kako su kod politički centralno usmjerenih sudionika kao „neutralne“ skupine spol, dob i generalna lijeva ideološka orijentacija najviše doprinijeli objašnjenju varijance indeksa moralnog odlučivanja – čak 21%. Starija dob i veće naginjanje ljevici kod politički centralno usmjerenih muškaraca povezani su s višim razinama moralnog odlučivanja.

Općenito govoreći, moguće je da se kod politički desno orijentiranih sudionika nijedna osobina mračne trijade ličnosti nije pokazala kao značajan prediktor indeksa moralnog odlučivanja zbog međusobne povezanosti ovih triju osobina. Naime, osobine mračne trijade jesu zasebne, ali su i dalje preklapajuće osobine koje međusobno koreliraju (Paulhus i Williams, 2002). Obzirom da je jedan od preduvjeta za hijerarhijsku regresijsku analizu što veća međusobna nezavisnost prediktora koja je u slučaju osobina mračne trijade gotovo nemoguća, moguće je da nijedna od ovih triju osobina ličnosti nije mogla doprinijeti objašnjenju varijance kriterija upravo zbog teorijskih postavki same mračne trijade ličnosti.

Nadalje, iz rezultata, ali i iz Priloga (*Tablica 4* i *Tablica 5* u Prilogu) je vidljivo kako su dob i generalna lijeva ideološka orijentacija vrlo važni prediktori indeksa moralnog odlučivanja neovisno o kategorizaciji sudionika prema ideološkoj orijentaciji. Ovakvi rezultati generalno imaju smisla i u prilog im idu rezultati dosadašnjih istraživanja koji su povezali lijevu ideološku orijentaciju s višim razinama moralnog razvoja (Emler i sur., 1983; Emler i Stace, 1999; Fishkin i sur., 1973), ali i postavke Kohlbergovog (1972) modela moralnog razvoja prema kojima pojedinac s kognitivnim razvojem i sazrijevanjem (dakle, starenjem) napreduje prema višim razinama moralnog razvoja.

5.4. Zaključna razmatranja

Većini istraživanja spomenutih u ovom radu, kao i samom ovom radu zajedničko je to što se prilikom prikupljanja podataka od ispitanika prvo tražilo da se politički opredijele, a tek su se nakon toga ispitivali njihovi stavovi, preferencije i mišljenja. Iako su ovakva istraživanja veoma korisna, ipak su pomalo metodološki upitna. Naime, distinkcije „konzervativno-liberalno“ i „lijevo-desno“ teorijski su i povijesno već definirane, odnosno stajališta koja bi politički lijevo i desno orijentirani pojedinci trebali zastupati unaprijed su određena. Prema tome, istraživanja u kojima izjašnjavanje političkog identiteta prethodi ispitivanju stavova i mišljenja, nakon čega se promatra podudaranje izjašnjenih stajališta s prethodno postavljenim očekivanjima nerijetko ukazuju na neinformiranost i duboko ideološko nerazumijevanje vlastitih uvjerenja i stavova. Građani se često u izjašnjavanju o vlastitoj ideologiji odlučuju za opciju koja im, po vlastitom mišljenju, djeluje ideološki najsličnije vlastitim uvjerenjima, no često ne razumiju da opcije, odnosno stranke koje im služe kao referentna točka ne predstavljaju realnu političku ljevicu i desnicu. Prema Schwarzmantelu (2005), vrijednosni sustav se ne raspoznaje jasno zbog nove dimenzije liberalizma koja liberalnost svodi na slobodu potrošačkog izbora i pojedinačnih prava, dok se dimenzija transformacije sebe kroz interakciju s drugima i osobni razvoj gube. Zbog ovih se razloga nameće potreba za razvojem novih instrumenata za ispitivanje političkih orijentacija u kojem bi se sudionici pozicionirali na ideološkom kontinuumu na temelju prethodno iskazanih stavova i uvjerenja – nerazumijevanje vlastite ideološke orijentacije može postojati, no od vlastitih stavova ne možemo pobjeći.

Nadalje, važan nedostatak ovog istraživanja predstavlja konstrukcija skale za samoprocjenu političke orijentacije, ali i sama priroda korištenja mjere samoprocjene u istraživanju za sve ispitane konstrukte. Naime, kako je fokus ovog istraživanja bio na politički lijevo i desno orijentiranim pojedincima, sudionici su se na politički lijeve i desne kategorizirali u odnosu na samoprocjenu političke orijentacije na skali od 11 stupnjeva, pri čemu su niže vrijednosti (0-4) predstavljale lijevu političku orijentaciju, srednja vrijednost (5) predstavljala je politički centar, dok su više vrijednosti (6-10) predstavljale desnu političku orijentaciju, a mjera samoprocjene političke orijentacije služila je isključivo za kategorizaciju sudionika. Iako politički centralno usmjereni sudionici nisu bili ciljna skupina, njihova usporedba s politički lijevo i desno orijentiranim sudionicima otežana je upravo zbog same konstrukcije skale koja im je ponudila samo jednu procjenu i onemogućila njihovu gradaciju. Jasno je da ideološka orijentacija predstavlja kako objektivni, tako i subjektivni kontinuum, stoga je preporuka za

buduća istraživanja prilagoditi skalu samoprocjene političke orijentacije na način da se ili izbacila centralna vrijednost kako bi se uistinu mogli promatrati samo politički lijevo i desno orijentirani pojedinci ili da se vrijednosti skale samoprocjene diferenciraju na način da se u obzir uzmu politički lijevo orijentirani pojedinci, centar-lijevo, politički centralno usmjereni pojedinci, centar-desno i politički desno orijentirani pojedinci. Na ovaj bi se način omogućile šire usporedbe sudionika, ali i prikupili potencijalno vrlo važni i vrijedni podaci. Isto tako, nedostatak je i u tome što je ovo istraživanje korelacijskog tipa, stoga je nemoguće zaključivati o uzročno-posljedičnim vezama među varijablama koje su promatrane.

Važan doprinos ovog istraživanja leži u tome što su usporedbe politički lijevo i desno orijentiranih pojedinaca u Hrvatskoj, iako česte u svakodnevnom govoru laika, u znanstvenom smislu ipak vrlo rijetke. Korunić (2018) u svom radu uspoređuje političare i ne-političare, no obzirom na specifičnost takve populacije, važno je ispitati i karakteristike „običnih“ ljudi, laika koji su svakodnevno izravno i neizravno pod utjecajem političkih previranja. Isto tako, obzirom da našu stvarnost obilježavaju različiti stereotipi povezani sa zastupanjem politički lijeve ili desne ideološke orijentacije, bitno je ovakve društveno uvriježene stavove provjeriti i znanstvenom metodom i na taj način pridonijeti razumijevanju njihove raznolikosti i ukorijenjenosti u ljudskim životima, a time i rušenju predrasuda, poticanju prihvatanja različitosti i općoj dobrobiti naših građana.

6. ZAKLJUČCI

1. Statistički se značajno više žena nego muškaraca izjašnjava kao politički lijevo orijentirano, a politički lijevo orijentirani sudionici postižu više razine obrazovanja u odnosu na politički desno orijentirane sudionike. Politički desno orijentirani sudionici imaju izraženije osobine mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija) u odnosu na politički lijevo orijentirane sudionike, dok politički lijevo orijentirani sudionici imaju izraženiju generalnu lijevu ideološku orijentaciju u odnosu na politički desno orijentirane sudionike. Politički desno i lijevo orijentirani sudionici ne razlikuju se u razini moralnog odlučivanja.
2. Kod obje skupine sudionika, izraženije su osobine mračne trijade praćene manje izraženom generalnom lijevom ideološkom orijentacijom. Izraženija generalna lijeva ideološka orijentacija kod obje je skupine sudionika praćena višim razinama moralnog odlučivanja. Kod politički lijevo orijentiranih sudionika, ekstremnija samoprocjena političke orijentacije povezana je s izraženijom generalnom lijevom ideološkom orijentacijom. Manja izraženost osobine makijavelizma kod politički lijevo orijentiranih sudionika povezana je s višim razinama moralnog odlučivanja. Veća izraženost makijavelizma, narcizma i psihopatije kod politički desno orijentiranih sudionika povezana je s nižim razinama moralnog odlučivanja. Samoprocjena političke orijentacije politički desno orijentiranih sudionika i generalna lijeva ideološka orijentacija nisu povezane.
3. Prilikom provjere skupnog doprinosa sociodemografskih karakteristika, osobina mračne trijade i generalne lijeve ideološke orijentacije u objašnjenju varijance indeksa moralnog odlučivanja, pokazalo se da su dob i generalna lijeva ideološka orijentacija značajni pozitivni prediktori indeksa moralnog odlučivanja i kod politički lijevo i kod politički desno orijentiranih sudionika. Osim dobi i generalne lijeve ideološke orijentacije za politički lijevo orijentirane sudionike kao značajan negativni prediktor indeksa moralnog odlučivanja se pokazala osobina makijavelizma.

7. LITERATURA

- Babiak, P. i Hare, R. D. (2006). *Snakes in Suits: When Psychopaths go to work*. Harper Collins Publishers.
- Bakić, J. (2015). Levica i desnica: pokušaj teorijskog određenja i iskustvene primene na slučaju Srbije (1990–2014). *Sociologija*, 57(1), 46-71.
- Balaguer, J., Cordero, G., Navarrete, R. (2011). Religiosity and Left-Right Self- placement in Europe. *Three Decades of Evolution*, 146-160.
- Baughman, H. M., Jonason, P. K., Veselka, L. i Vernon, P. A. (2014). Four shades of sexual fantasies linked to the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 67, 47-51.
- Bebeau, M. J. (2002). The defining issues test and the four component model: Contributions to professional education. *Journal of moral education*, 31(3), 271-295.
- Becker, J. A. H. i O'Hair, H. D. (2007). Machiavellians' Motives in Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Applied Communication Research*, 35(3), 246-267.
- Berk, L. E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Naklada Slap.
- Berthoz, S., Grezes, J., Armony, J., Passingham, R. i Dolan, R. (2006). Affective response to one's own moral violations. *Neuroimage*, 31, 945–950.
- Blasi, A. (2004). Moral functioning: Moral understanding and personality. U: D. K. Lapsley i D. Narvaez (Ur.), *Moral development, self, and identity* (str. 189–212). Erlbaum.
- Block, J. i Block, J. H. (2006). Nursery school personality and political orientation two decades later. *Journal of Research in Personality*, 40(5), 734-749.
- Bobbio, N. (1996). *Left and right: The significance of a political distinction*. University of Chicago Press.
- Campbell, J., Schermer, J. A., Villani, V. C., Nguyen, B., Vickers, L., i Vernon, P. A. (2009). A behavioral genetic study of the Dark Triad of personality and moral development. *Twin Research and Human Genetics*, 12(2), 132-136.
- Campbell, W. K., Miller, J. D. i Buffardi, L. E. (2010). The United States and the “culture of narcissism”: An examination of perceptions of national character. *Social Psychological and Personality Science*, 1, 222–229.
- Carney, D. R., Jost, J. T., Gosling, S. D. i Potter, J. (2008). The secret lives of liberals and conservatives: Personality profiles, interaction styles, and the things they leave behind. *Political Psychology*, 29(6), 807-840.
- Christie, R. i Geis, F. L. (1970). *Studies in Machiavellianism*. Academic Press.

- Coie, J. D., Dodge, K. A. i Kupersmidt, J. (1990). *Peer group behavior and social status*. U S. R. Asher i J. D. Coie (Ur.), *Peer rejection in childhood* (str. 17-59). Cambridge University Press.
- Colby, A. i Damon, W. (2010). *Some do care*. Simon and Schuster.
- Douglas, H., Bore, M. i Munro, D. (2011). Distinguishing the Dark Triad: Evidence from the Five-Factor Model and the Hogan Development Survey. *Psychology*, 3(3), 237-242.
- Dulić, D. Jasminka (2012). *Političko-ideološke orijentacije i stranačke preferencije stanovnika Vojvodine*. Neobjavljena doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu.
- Đapić, M. (2016). *Moralno odlučivanje kod studenata različitih studijskih usmjerenja*. Neobjavljeni završni rad. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- Edlund, L. i Pande, R. (2002). Why have women become left-wing? The political gender gap and the decline in marriage. *The Quarterly Journal of Economics*, 117(3), 917-961.
- Emler, N., i Stace, K. (1999). What does principled versus conventional moral reasoning convey to others about the politics and psychology of the reasoner? *European Journal of Social Psychology*, 29(4), 455-468.
- Emler, N., Renwick, S. i Malone, B. (1983). The relationship between moral reasoning and political orientation. *Journal of personality and social psychology*, 45(5), 1073-1080.
- Erikson, S. R. i Tedin, L.K. (2003). *American Public Opinion*. Longman.
- Fatke, M. (2017). Personality traits and political ideology: A first global assessment. *Political Psychology*, 38(5), 881-899.
- Figueredo, A. J., Vásquez, G., Brumbach, B. H., Schneider, S. M. R., Sefcek, J. A., Tal, I. R., Hill, D., Wenner, C.J. i Jacobs, W.J. (2006). Consillience and Life History Theory: From genes to brain to reproductive strategy. *Developmental Review*, 26(2), 243-275.
- Fishkin, J., Keniston, K., i McKinnon, C. (1973). Moral reasoning and political ideology. *Journal of Personality and social Psychology*, 27(1), 109-119.
- Foster, J. D. i Trimm, R. F. (2008). On being eager and uninhibited: Narcissism and approach-avoidance motivation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(7), 1004-1017.
- Friedenfelt, J. i Klinteberg, B. (2007). Exploring adult personality and psychopathy tendencies in former childhood hyperactive delinquent males. *Journal od Individual Differences*, 28(1), 27-36.
- Frith, U. i de Vignemont F. (2005). Egocentrism, allocentrism, and Asperger syndrome. *Consciousness and Cognition*, 14, 719-738.
- Fromm, Erich (1964). *The heart of man*. Harper.

- Furnham, A., Richards, S. C. i Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of Personality: A 10 Years Review, *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199-216.
- Geertz, Clifford (1998). *Tumačenje kultura*. Biblioteka XX vek.
- Geser, H. (2012). *Self-guided and Party-guided Ideological Orientations*. Hans Geser - Online Publications.
- Greene, J. D. R., Sommerville, B., Nystrom, L. E. , Darley, J. M i Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293, 2105-2108.
- Gregov, Lj., Proroković, A. i Tokić, A. (2018). Test moralnog odlučivanja (TMO). U Slišković, A., Burić, I., Čubela Adorić, V., Nikolić, M. i Tucak Junaković, I. (ur.). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika – svezak 9* (str. 29-38). Sveučilište u Zadru.
- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: a social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological review*, 108(4), 814-834.
- Hare, R. D. (1991). *Manual for the Hare Psychopathy Checklist–Revised*. Multi-Health Systems.
- Hodson, G., Hogg, S. M. i MacInnis, C. C. (2009). The role of “dark personalities” (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 686-690.
- Jonason, P. K. (2014). Personality and politics. *Personality and Individual Differences*, 71, 181-184.
- Jonason, P. K. i Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and Individual Differences*, 55(5), 532-537.
- Jonason, P. K. i Tost, J. (2010). I just cannot control myself: The Dark Triad and self-control. *Personality and Individual Differences*, 49(6), 611-615.
- Jonason, P. K. i Webster, G. D. (2012). A Protean Approach to Social Influence: Dark Triad Personalities and Social Influence Tactics, *Personality and Individual Differences*, 52, 521-526.
- Jonason, P. K., Li, N. P., i Buss, D. M. (2010). The costs and benefits of the Dark Triad: Implications for mate poaching and mate retention tactics. *Personality and Individual Differences*, 48(4), 373-378.
- Jonason, P. K., Li, N. P., i Teicher, E. A. (2010). Who is James Bond? The Dark Triad as an agentic social style. *Individual Differences Research*, 8(2), 111-120.

- Jonason, P. K., Slomski, S., i Partyka, J. (2012). The Dark Triad at work: How toxic employees get their way. *Personality and individual differences*, 52(3), 449-453.
- Jones, D. H. (1966). Freud's theory of moral conscience. *Philosophy*, 41(155), 34-57.
- Jones, D. N. i Paulhus, D. L. (2010). Different provocations provoke aggression in psychopaths and narcissists. *Social Psychological and Personality Science*, 1(1), 12-18.
- Jones, D. N., i Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 51(5), 679-682.
- Jost, J. T. (2006). The end of the end of ideology. *American psychologist*, 61(7), 651-670.
- Kohlberg, L. (1969). *Stage and sequence: The cognitive-developmental approach to socialization*. Rand-McNally.
- Kohlberg, L. (1972). A Cognitive-Developmental Approach to Moral Education. *Humanist*, 32(6), 13-16.
- Korunić, J. (2018). *Mračna trijada, moralno odlučivanje i ideološka orijentacija kod političara i nepolitičara*. Neobjavljeni diplomski rad. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
- Kraljević, S. (2014). *Manifestacija mračne trijade ličnosti u konzumaciji psihoaktivnih tvari i rizičnim seksualnim ponašanjima*. Neobjavljeni diplomski rad. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Krick, A., Tresp, S., Vatter, M., Ludwig, A., Wihlenda, M. i Rettenberger, M. (2016). The relationships between the dark triad, the moral judgment level, and the students' disciplinary choice. *Journal of Individual Differences*, 37(1), 24-30.
- Kristofich-Ambroš, B., Krapić, N. i Bratko, D. (2013). Konstruktna validacija Upitnika tamne trijade: poveznice s faktorom Iskrenost-Poniznost i vrijednostima. U Sušan, Z., Miletić, I., Kalebić Maglica, B. i Lopižić, J. (ur.). *Suvremeni izazovi psihologije rada i organizacijske psihologije: knjiga sažetaka* (str.147). Hrvatsko psihološko društvo
- Lodi-Smith, J., Shepard, K. i Wagner, S. (2014). Personality and Sexually Deviant Behavior, *Personality and Individual Differences*, 70, 39-44.
- Maccoby, E. E. (1980). *Social development: Psychological growth and the parent-child relationship*. Harcourt Brace Jovanovich.
- McLellan, David (1986). *Ideology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Miller, J. D., Hoffman, B. J., Gaughan, E. T., Gentile, B., Maples, J. i Campbell, W. K. (2011). Grandiose and vulnerable narcissism: A nomological network analysis. *Journal of Personality*, 79(5), 1013-1042.
- Mills, R. S. i Grusec, J. E. (1989). Cognitive, affective, and behavioral consequences of praising altruism. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-)*, 299-326.

- Monin B., Pizarro D. A. i Beer J. S. (2007). Deciding versus reacting: Conceptions of moral judgment and the reason-affect debate. *Review of General Psychology, 11*, 99–111.
- Morf, C. C. i Rhodewalt, F. (1993). Narcissism and self-evaluation maintenance: Explorations in object relations. *Personality and Social Psychology Bulletin, 19*(6), 668-676.
- Mussen, P. i Eisenberg-Berg, N. (1977). *Roots of caring, sharing, and helping: The development of pro-social behavior in children*. WH Freeman.
- Nadelhoffer T. i Feltz A. (2008). The actor–observer bias and moral intuitions: Adding fuel to Sinnott-Armstrong’s fire. *Neuroethics, 1*, 133–144.
- Nathanson, C., Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2006). Personality and misconduct correlates of body modification and other cultural deviance markers. *Journal of Research in Personality, 40*(5), 779-802.
- Neumann, C. S. i Hare, R. D. (2008). Psychopathic traits in a large community sample: Links to violence, alcohol use, and intelligence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 76*(5), 893-899.
- Neumayer, E. (2004). The environment, left-wing political orientation and ecological economics. *Ecological economics, 51*(3-4), 167-175.
- Nora, P. i Kritzman, L. D. (1996). *Realms of memory: Conflicts and divisions*. Columbia University Press.
- O’Kane, A., Fawcett, D. i Blackburn, R. (1996). Psychopathy and moral reasoning: Comparison of two classifications. *Personality and Individual Differences, 20*(4), 505-514.
- Pailing, A., Boon, J. i Egan, V. (2014). Personality, the Dark Triad and violence. *Personality and Individual Differences, 67*, 81-86.
- Paulhus, D. L. (1998). Interpersonal and intrapsychic adaptiveness of trait self-enhancement: A mixed blessing? *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(5), 1197-1208.
- Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality, 36*(6), 556-563.
- Piaget, J. (1932). *The moral judgment of the child*. Routledge & Kegan Paul.
- Proroković, J. (2016). *Generalne ideološke orijentacije kod slobodnih građana i zatvorenika*. Neobjavljeni završni rad. Odjel za sociologiju Sveučilišta u Zadru
- Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma: Čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*. Alinea.

- Rapeli, L. (2012). Citizens' Perceptions of Left-Right Ideologies in Finland, *Turkish Journal of Politics*, 3(2), 5-25.
- Rauthmann, J. F. (2012). The Dark Triad and interpersonal perception: Similarities and differences in the social consequences of narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Social Psychological and Personality Science*, 3(4), 487-496.
- Rauthmann, J. F. i Will, T. (2011). Proposing a multidimensional Machiavellianism conceptualization. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 39(3), 391-403.
- Ravlić, S. (2001). Politička ideologija: preispitivanje pojma. *Politička misao*, 38(04), 146-160.
- Rosenhan, D. L. (1972). Learning Theory and Prosocial Behavior 1. *Journal of Social Issues*, 28(3), 151-163.
- Schwarzmantel, J. (2005). Challenging neoliberal hegemony. *Contemporary Politics*, 11(2-3), 85-98.
- Sendjaya, S., Pekerti, A., Härtel, C., Hirst, G. i Butarbutar, I. (2016). Are authentic leaders always moral? The role of Machiavellianism in the relationship between authentic leadership and morality. *Journal of Business Ethics*, 133(1), 125-139.
- Soldat, S. E. (2019). *Odnos osobina mračne trijade i sklonosti laganju kod muškaraca i žena*. Neobjavljeni završni rad. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru
- Sosik, J. J., Chun, J. U. i Zhu, W. (2014). Hang on to your ego: The moderating role of leader narcissism on relationships between leader charisma and follower psychological empowerment and moral identity. *Journal of business ethics*, 120(1), 65-80.
- Stead, R., Fekken, G. C., Kay, A. i McDermott, K. (2012). Conceptualizing the Dark Triad of personality: Links to Social Symptomatology. *Personality and Individual Differences*, 53(8), 1023-1028.
- Talhelm, T., Haidt, J., Oishi, S., Zhang, X., Miao, F. F. i Chen, S. (2015). Liberals think more analytically (more "WEIRD") than conservatives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41(2), 250-267.
- Tomkins, S. (1963). Left and right: A basic dimension of ideology and personality. U R. W. White (ur.) i K. F. Bruner (ur.), *The study of lives: Essays on personality in honor of Henry A. Murray* (str. 388–411). Atherton Press.
- Traiser, S. i Eighmy, M. A. (2011). Moral development and narcissism of private and public university business students. *Journal of Business Ethics*, 99(3), 325-334.
- Vazire, S. i Funder, D. C. (2006). Impulsivity and the self-defeating behavior of narcissists. *Personality and Social Psychology Review*, 10(2), 154-165.

- Vecchio, R. P. (2000). Negative emotion in the work-place : Employee jealousy and envy. *International Journal of Stress Management*, 7(1), 161-169.
- Vernon, P. A., Villani, V. C., Vickers, L. C. i Harris, J. A. (2008). A behavioral genetic investigation of the Dark Triad and the Big 5. *Personality and Individual Differences*, 44(2), 445-452.
- Wallace, H. M. i Baumeister, R. F. (2002). The Performance of Narcissists Rises and Falls With Perceived Opportunity for Glory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(5), 819-834.
- Wertag, A., Vrselja, I. i Tomić, T. (2011). Provjera konstruktne valjanosti Paulhusovog i Williamsovog (2002) upitnika Mračne trijade D3-27. U V. Kolesarić (ur.). *Program i sažeci priopćenja*, 180(19), 12-15.
- Williams, K. M. i Paulhus, D. L. (2004). Factor structure of the Self-Report Psychopathy Scale (SRP-II) in non-forensic samples. *Personality and Individual Differences*, 37, 765-778.
- Zuroff, D. C., Fournier, M. A., Patall, E. A. i Leybman, M. J. (2010). Steps Toward an Evolutionary Personality Psychology: Individual Differences in the Social Rank Domain, *Canadian Psychology*, 51(1), 58-66.
- Ždravac, R. (2015). *Mračna trijada i njezine sastavnice*. Neobjavljeni diplomski rad. Odjel za psihologiju Sveučilišta u Osijeku.

8. PRILOG

Tablica 1 Rezultati jednosmjerne analize varijance za nezavisne uzorke i Kruskal-Wallis ANOVA-e u ispitivanju ispitivanja razlika u dobi, osobinama mračne trijade ličnosti i indeksu moralnog odlučivanja između politički lijevo, centralno i desno orijentiranih sudionika ($N_{lijevo} = 334$; $N_{centar} = 218$; $N_{desno} = 237$)

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
dob	3.45	2/786	.032
makijavelizam	6.21	2/786	.002
narcizam	4.96	2/786	.007
indeks moralnog odlučivanja	1.92	2/786	.147
	<i>H</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
psihopatija	9.85	2/789	.007

Tablica 2 Rezultati Bonferroni post hoc testova i Kruskal-Wallis usporedbi za ispitivanje razlika u dobi, makijavelizmu, narcizmu i psihopatiji između politički lijevo , centralno i desno orijentiranih sudionika ($N_{lijevo} = 334$; $N_{centar} = 218$; $N_{desno} = 237$)

		lijevo	centar	desno
		($M=40.23$)	($M=37.69$)	($M=38.66$)
DOB	lijevo	-		
	centar	.03*	-	
	desno	.32	1.00	-
MAKIJA VELIZAM		lijevo	centar	desno
		($M=3.11$)	($M=3.26$)	($M=3.28$)
	lijevo	-		
	centar	.02*	-	
	desno	.01**	1.00	-
NARCIZAM		lijevo	centar	desno
		($M=2.46$)	($M=2.49$)	($M=2.61$)
	lijevo	-		
	centar	1.00	-	
	desno	.01**	.06	-
PSIHOPATIJA		lijevo	centar	desno
		($SR=365.51$)	($SR=412.64$)	($SR=420.34$)
	lijevo	-		
	centar	2.38	-	
	desno	2.83**	0.36	-

* $p < .05$; ** $p < .01$

Tablica 3 Pearsonovi koeficijenti korelacije između sociodemografskih karakteristika, osobina mračne trijade ličnosti (makijavelizam, narcizam i psihopatija), samoprocijenjene ideološke orijentacije, generalne lijeve ideološke orijentacije i indeksa moralnog odlučivanja ($N_{ukupno} = 789$;

$N_{centar} = 218$)

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1. spol	-	.28**	-.19**	.03	-.10	.10	-	-.01	.20**
2. dob	.22****	-	.23**	-.13	-.09	-.21**	-	.19**	.31**
3. razina obrazovanja/stručna sprema	-.28****	.15****	-	-.14*	.06	-.18**	-	.08	-.10
4. makijavelizam	.09	-.17****	-.16****	-	.28**	.48**	-	-.28**	-.18**
5. narcizam	.01	-.06	.05	.25****	-	.47**	-	-.23**	-.18**
6. psihopatija	.16****	-.11***	-.19****	.48****	.40****	-	-	-.25**	-.14*
7. samoprocjena ideološke orijentacije	.21****	-.07	-.11***	.13****	.12****	.12****	-	-	-
8. generalna lijeva ideološka orijentacija	-.10***	.19****	.03	-.36****	-.25****	.35****	-.13****	-	.37**
9. indeks moralnog odlučivanja	.16****	.24****	-.07	-.23****	-.11***	.13****	.04	.34****	-

Napomena: ispod dijagonale prikazani su koeficijenti korelacije za cijeli uzorak, a iznad koeficijenti korelacije za politički centralno usmjerene sudionike; * $p < .05$; ** $p < .01$;

*** $p < .005$; **** $p < .001$

Tablica 4 Prikaz rezultata hijerarhijske regresijske analize u predikciji indeksa moralnog odlučivanja kod politički centralno usmjerenih sudionika ($N_{centar} = 218$)

varijable	1. korak	2. korak	3. korak
	β	β	β
spol	.11	.11	.13*
dob	.25**	.23**	.19**
makijavelizam		-.11	-.06
narcizam		-.10	-.07
psihopatija	$R = .32^{**}$ $R^2 = .10^{**}$	-.01	.02
generalna lijeva ideološka orijentacija	$Rc^2 = .09^{**}$		.28**
		$R = .36^{**}$ $R^2 = .13^{**}$ $\Delta R^2 = .03^{**}$	
		$Rc^2 = .11^{**}$	$R = .45^{**}$ $R^2 = .21^{**}$ $\Delta R^2 = .08^{**}$ $Rc^2 = .18^{**}$

Napomena. R - koeficijent multiple korelacije; R^2 – kvadrirani koeficijent multiple korelacije; Rc^2 - korigirani kvadrat koeficijenta multiple regresije; ΔR^2 - promjena u proporciji prediktorima objašnjene varijance; β – standardizirani regresijski koeficijent; * $p < .05$; ** $p < .01$

Tablica 5 Prikaz rezultata hijerarhijske regresijske analize u predikciji indeksa moralnog odlučivanja na cijelom uzorku ($N_{ukupno} = 789$)

varijable	1. korak	2. korak	3. korak
	β	β	β
spol	.10**	.13**	.15**
dob	.20**	.16**	.12**
makijavelizam		-.17**	-.12*
narcizam		-.04	-.01
psihopatija	$R = .25^{**}$ $R^2 = .06^{**}$	-.03	.01
generalna lijeva ideološka orijentacija	$Rc^2 = .06^{**}$		.27**
		$R = .33^{**}$ $R^2 = .11^{**}$ $\Delta R^2 = .05^{**}$	
		$Rc^2 = .10^{**}$	$R = .41^{**}$ $R^2 = .17^{**}$ $\Delta R^2 = .06^{**}$ $Rc^2 = .16^{**}$

Napomena. R - koeficijent multiple korelacije; R^2 – kvadrirani koeficijent multiple korelacije; Rc^2 - korigirani kvadrat koeficijenta multiple regresije; ΔR^2 - promjena u proporciji prediktorima objašnjene varijance; β – standardizirani regresijski koeficijent; * $p < .05$; ** $p < .01$